

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД  
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»  
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК  
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

**ПАВЛЕНКО ВЯЧЕСЛАВ ВЯЧЕСЛАВОВИЧ**

**ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ  
РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ (НА  
ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ)**

052 – Політологія

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:  
**Лендєл Мирослава  
Олександрівна**  
доктор політичних наук, професор

Ужгород – 2025

Зворотній бік титульного аркуша (нумерується як 1 сторінка)

**Реєстрація** \_\_\_\_\_

(номер)

« \_\_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2025 р. \_\_\_\_\_

(підпис лаборанта кафедри) (ім'я, прізвище)

**Дипломна робота допущена до захисту**

Т.в.о. завідувача кафедри політології і державного управління

\_\_\_\_\_ **Юрій ОСТАПЕЦЬ**

(підпис)

\_\_\_\_\_ **доктор політичних наук, професор** \_\_\_\_\_

(науковий ступінь, вчене звання)

« \_\_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2025 р.

**Рецензент** \_\_\_\_\_

(підпис)

(ім'я, прізвище)

\_\_\_\_\_  
(науковий ступінь, вчене звання)

Faculty of the Social Sciences

Department of Political Science and Public Administration

**Vyacheslav Pavlenko**

**CROSS-BORDER COOPERATION AS A TOOL OF REGIONAL POLICY  
AND EUROPEANIZATION OF UKRAINE  
(ON THE EXAMPLE OF ZAKARPATTIA REGION)**

Graduate thesis of master's degree

Supervisor: Dr. Sc. in Political Sciences, Professor Miroslava Lendel

**ABSTRACT**

Since the beginning of the 21st century, cross-border cooperation has become one of the key mechanisms of regional development and an important instrument of Europeanization for states seeking closer integration with the European Union. For Ukraine, which is undergoing deep political and administrative transformations and simultaneously facing the challenges of Russian military aggression, the development of effective cross-border cooperation is both a strategic necessity and a powerful driver of regional modernization. The Zakarpattia region, which borders four EU member states—Poland, Slovakia, Hungary, and Romania—represents a unique geopolitical space where European integration processes manifest themselves most clearly at the local and regional levels.

This graduate thesis provides a comprehensive analysis of cross-border cooperation as an instrument of regional policy and as a practical channel of Europeanization of Ukraine. Special attention is devoted to the historical preconditions, institutional framework, and current practices of cross-border interaction in the Zakarpattia region, which over the past two decades has participated in numerous initiatives within the frameworks of INTERREG, the European Neighbourhood Instrument (ENI CBC), and other EU-supported programs. The study highlights the dual nature of cross-border cooperation: as a mechanism for regional socio-economic development and as a means of incorporating European norms, governance standards, and policy models into

Ukrainian administrative practice.

The aim of the thesis is to examine cross-border cooperation as a key component of Ukraine's regional policy and Europeanization, through an in-depth analysis of its development, institutional mechanisms, and practical implementation in Zakarpattia.

In accordance with this aim, the following objectives are pursued:

1. to outline the theoretical and methodological foundations of cross-border cooperation and Europeanization, their conceptual evolution, functions, and relevance for regional development;
2. to analyze the place of cross-border cooperation within the regional policies of the European Union and Ukraine, including the legal and institutional frameworks regulating it;
3. to investigate the historical background, current state, and main directions of cross-border interaction of Zakarpattia with neighbouring EU regions;
4. to identify the institutional, legal, financial, and political challenges that hinder the effectiveness of cross-border cooperation;
5. to develop recommendations aimed at improving the efficiency of cross-border cooperation in Ukraine in alignment with European practices and integration priorities.

The object of the study is cross-border cooperation as a component of the regional policy and Europeanization of Ukraine.

The subject of the study is the specifics, mechanisms, and strategic directions of cross-border interaction between the Zakarpattia region and EU member states.

The structure of the thesis includes an introduction, three chapters, conclusions, bibliography, and appendices. The first chapter presents conceptual and methodological approaches to studying cross-border cooperation and the Europeanization process. The second chapter analyzes the contemporary state, institutional mechanisms, and practical results of cross-border interaction in Zakarpattia. The third chapter examines the prospects for enhancing cross-border cooperation in the context of Ukraine's European integration, offering strategic recommendations based on European experience and

current regional needs.

**Key words:** cross-border cooperation, regional policy, Europeanization, Zakarpattia region, INTERREG, ENI CBC, EU integration, multilevel governance, regional development.

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>7</b>
<b>РОЗДІЛ 1</b>	
<b>ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ.....</b>	<b>11</b>
1.1. Сутність, еволюція та концептуальні підходи до транскордонного співробітництва .....	11
1.2. Теоретичні основи процесу європеїзації .....	18
1.3. Методологічні підходи до дослідження транскордонного співробітництва .....	25
<b>РОЗДІЛ 2</b>	
<b>СУЧАСНИЙ СТАН І ПРАКТИКА ТРАНСКОРДОННОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ .....</b>	<b>34</b>
2.1. Закарпаття як суб'єкт транскордонного співробітництва: геополітичні та соціально-економічні особливості регіону .....	34
2.2. Участь Закарпатської області у програмах INTERREG та Європейського інструменту сусідства (ENI CBC).....	39
2.3. Інституційно-правові механізми реалізації транскордонних проєктів у регіоні .....	44
2.4. Аналіз ефективності транскордонних програм: результати, проблеми, тенденції .....	50
<b>РОЗДІЛ 3</b>	
<b>ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.....</b>	<b>56</b>
3.1. Європейський досвід модернізації транскордонного управління.....	56
3.2. Пріоритетні напрями розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області .....	64
3.3. Рекомендації щодо підвищення ефективності політики європеїзації на регіональному рівні.....	71
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>80</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>83</b>

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Транскордонне співробітництво (ТКС) у сучасному світі стало одним із ключових інструментів реалізації регіональної політики та водночас дієвим механізмом європеїзації держав, що прагнуть інтегруватися до Європейського Союзу. Для України ця проблематика має особливу вагу. З одного боку, держава перебуває на етапі глибинних трансформацій, пов'язаних з імплементацією Угоди про асоціацію з ЄС, адаптацією національного законодавства до правової системи ЄС (фр. *acquis communautaire*) та посиленням євроінтеграційного курсу. З іншого боку, збройна агресія Російської Федерації поставила питання регіонального розвитку та співпраці з ЄС у нові, надзвичайно складні умови.

Закарпатська область, як західний форпост України, займає унікальне геополітичне становище. Вона межує одразу з чотирма державами Європейського Союзу — Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Це робить регіон своєрідною «лабораторією» транскордонної співпраці, де відбувається апробація практичних механізмів європейської інтеграції на місцевому рівні. Протягом останніх двох десятиліть саме тут було реалізовано значну кількість програм Європейського інструменту сусідства, Ініціативи INTERREG, програм транскордонного співробітництва ЄС та України. Вони стосувалися не лише економічних і транспортних питань, а й сфери культури, екології, безпеки кордонів, розвитку інституцій громадянського суспільства.

Закарпатська область у 2022–2025 роках набула особливого значення як гуманітарний, транспортно-логістичний та євроінтеграційний хаб, через який здійснювався транзит допомоги ЄС, релокація бізнесу та координація міжрегіональних програм підтримки. Геополітичне положення регіону та сформовані раніше механізми ТКС дозволили оперативно розширити співпрацю з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, що суттєво підвищило його роль у загальноукраїнській системі регіональної політики. Це підкреслює

важливість комплексного аналізу ТКС саме на прикладі Закарпаття, яке демонструє найвищий рівень інституційної активності та практичної європеїзації.

Актуальність дослідження визначається також тим, що ТКС стає не лише формою міжнародної взаємодії, а й способом забезпечення сталого розвитку прикордонних територій. Для Закарпаття це означає можливість залучення фінансових ресурсів ЄС, модернізацію інфраструктури, створення нових робочих місць, розвиток місцевого самоврядування та підвищення рівня життя населення. Водночас проблеми бюрократичних бар'єрів, недостатньої інституційної спроможності органів місцевої влади та відсутності системності у реалізації державної регіональної політики знижують ефективність співпраці.

Таким чином, дослідження транскордонного співробітництва як інструменту регіональної політики та європеїзації України на прикладі Закарпатської області є не лише науково обґрунтованим, а й суспільно необхідним завданням.

**Мета дослідження.** Метою дипломної роботи є комплексний аналіз транскордонного співробітництва як важливого чинника регіональної політики та європеїзації України на прикладі Закарпатської області.

Для досягнення цієї мети поставлені такі **завдання**:

1. Розкрити теоретико-методологічні підходи до вивчення транскордонного співробітництва, його сутність, функції та роль у процесах регіональної інтеграції.
2. Визначити місце ТКС у системі регіональної політики Європейського Союзу та України, проаналізувати нормативно-правові засади його здійснення.
3. Дослідити історичні передумови, сучасний стан та ключові напрями транскордонної співпраці Закарпатської області з державами-членами ЄС.
4. Виявити проблеми та бар'єри, що стримують розвиток ТКС, зокрема інституційні, правові, фінансові та політичні чинники.
5. Сформулювати пропозиції та рекомендації щодо підвищення ефективності транскордонного співробітництва з урахуванням європейських практик та потреб України на шляху інтеграції до ЄС.

**Об'єкт дослідження.** Об'єктом дослідження є транскордонне співробітництво України як складова регіональної політики та процесів європеїзації.

**Предметом дослідження** є специфіка транскордонної взаємодії Закарпатської області як прикордонного регіону України з державами-членами ЄС.

**Методи дослідження.** Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових і спеціальних політологічних підходів. *Діалектичний метод* дає змогу розглядати розвиток транскордонного співробітництва у динаміці, виявляючи чинники його трансформації під впливом внутрішніх і зовнішніх подій, зокрема війни 2022 року. *Інституційний метод* дозволяє проаналізувати діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, європейських структур і програм, які формують правові та організаційні засади ТКС. *Системний аналіз* забезпечує виявлення взаємозв'язків між ТКС, регіональною політикою та процесом європеїзації, розглядаючи їх як єдину інтеграційну систему. *Компаративний метод* використано для зіставлення українського досвіду транскордонної взаємодії з практиками держав-членів ЄС, що дозволяє визначити ефективні моделі та інструменти. *Метод кейс-стаді* забезпечує поглиблене дослідження конкретних програм і проєктів, реалізованих у Закарпатській області, та дає можливість оцінити їхній вплив на соціально-економічний розвиток регіону.

**Ступінь наукового вивчення проблеми.** Проблематика транскордонного співробітництва та європеїзації активно представлена у дослідженнях українських і зарубіжних науковців. Теоретичну основу становлять праці Е. Хааса [55], Р. Кеогейна [58], Дж. Ная [63], Т. Берцель [50], Дж. Андерсона та Л. О'Дауда [47], у яких аналізується природа європейської інтеграції, транснаціональних мереж, багаторівневого врядування та особливості розвитку прикордонних регіонів. Вагомий внесок у формування сучасної транскордонної проблематики зробили представники школи «border studies» (Г. Попеску, Х. ван Хаутум, Д. Ньюман), які підкреслюють роль кордонів як соціальних і політичних конструкцій [66,75,62].

В українській науці є праці М. Лендшел [12], Ю. Остапця [19], І. Кресіної [8], які досліджували інституційні засади ТКС, його правову основу, вплив на регіональний розвиток та процеси європеїзації. Значне значення мають також аналітичні матеріали Європейської Комісії, Ради Європи, документи програм INTERREG та Європейського інструменту сусідства, що формують сучасні практики здійснення ТКС. Незважаючи на широку джерельну базу, комплексне дослідження ролі Закарпаття у контексті прискореної європеїзації після 2022 року залишається недостатньо розробленим, що визначає актуальність обраної теми.

**Структура роботи** визначається метою та завданнями. Виконане дослідження містить вступ, три розділи, висновки, додатки та список використаних джерел з 78 найменувань. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

*У першому розділі «Теоретико-методологічні засади транскордонного співробітництва та процесу європеїзації»* розглянуто теоретико-методологічні засади транскордонного співробітництва та процесу європеїзації.

*У другому розділі «Сучасний стан і практика транскордонної взаємодії закарпатської області України»* проаналізовано сучасний стан і практику транскордонної взаємодії Закарпатської області.

*Третій розділ «Перспективи транскордонного співробітництва закарпатської області у контексті європейської інтеграції України»* присвячений визначенню перспектив ТКС у контексті інтеграційних процесів та виробленню рекомендацій щодо його оптимізації.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ

#### 1.1. Сутність, еволюція та концептуальні підходи до транскордонного співробітництва

Поняття «транскордонне співробітництво» посідає центральне місце у сучасній політологічній науці, оскільки відображає одну з ключових тенденцій розвитку європейського простору — інтеграцію регіонів, розділених державними кордонами, але об'єднаних спільними інтересами та історичними зв'язками. У найзагальнішому розумінні, транскордонне співробітництво — це форма міжтериторіальної взаємодії, спрямована на узгодження політичних, економічних, соціальних і культурних цілей регіонів, що належать різним державам [66; 47; 48].

Історично термін «транскордонне співробітництво» вперше почав активно використовуватися у наукових дискусіях Європи в 1950–1960-х роках у контексті формування перших міжрегіональних ініціатив на прикордонних територіях. Як зазначають Дж. Андерсон та Л. О'Дауд [47], перші згадки про транскордонне співробітництво (англ. «cross-border cooperation» (CBC)) з'являються у публікаціях, що аналізували взаємодію прикордонних регіонів Західної Європи після Другої світової війни, коли кордони розглядалися не лише як лінії розмежування, а як потенційні простори співпраці. Подібну позицію підтримує Р. Блаттер [48], який підкреслює, що концепт транскордонної взаємодії виник як реакція на потребу подолання політичної та економічної ізоляції прикордонних регіонів і був тісно пов'язаний із формуванням перших єврорегіонів та міждержавних комісій.

Таким чином, термін «транскордонне співробітництво» закріпився у науковому дискурсі як окрема категорія наукового напрямку «Дослідження кордонів» (англ. Border studies), що поєднує політичний, економічний та соціокультурний аспекти міжрегіональної взаємодії [48]. «Дослідження кордонів»

є міждисциплінарним напрямом, що інтегрує географію, політологію, соціологію та економіку. Вони зосереджуються не лише на фізичній межі між державами, а й на соціальних, культурних, економічних процесах, які виникають у прикордонних регіонах. Представники цього напрямку (Д. Ньюман, Х. ван Хаутум, Г. Попеску) підкреслюють, що транскордонність — це не стільки про “лінію на мапі”, скільки про взаємодію, мобільність та формування спільних просторових практик [64; 69; 75]. Такий підхід дозволяє розглядати транскордонне співробітництво як процес поступового «стирання» бар’єрів і формування зон інтеграції на мікрорівні.

У європейській академічній традиції термін «транскордонне співробітництво» отримав розвиток у межах концепцій неофункціоналізму та інституціоналізму. Як зазначає Е. Хаас, транскордонна співпраця є проявом «функціонального розширення інтеграційних процесів, коли практична взаємодія в окремих сферах породжує політичну взаємозалежність» [55]. Подібну позицію підтримують Р. Кеогейн і Дж. Най, які трактують транскордонне співробітництво як «мережеву взаємодію між державними і недержавними акторами, що сприяє виробленню спільних політик і норм» [63]. У цьому сенсі воно не є суто адміністративним явищем, а являє собою механізм транснаціонального врядування, де відбувається поступове зміщення акцентів з державного контролю до партнерської взаємодії.

У соціально-економічному вимірі Дж. С. Скотт визначає транскордонне співробітництво як «інструмент просторової інтеграції, що дозволяє долати периферійність регіонів через спільне використання ресурсів, інфраструктури та інституційних можливостей» [68]. Цей підхід акцентує на практичній користі транскордонних ініціатив, які сприяють вирівнюванню регіональних диспропорцій і підвищенню конкурентоспроможності прикордонних територій.

У сучасній українській науковій літературі транскордонне співробітництво найчастіше розглядається як різновид децентралізованої взаємодії між регіонами, місцевими громадами та інституціями різних держав, спрямованої на розв’язання спільних проблем і забезпечення регіонального розвитку. Як зазначає Є.Ерфан, транскордонне співробітництво базується на принципах субсидіарності,

партнерства та ефективного врядування і поступово перетворюється на інструмент європейської інтеграції прикордонних територій [5, с. 38]. І. Кресіна підкреслює, що розвиток транскордонних форм взаємодії є невід'ємною складовою формування багаторівневого врядування, оскільки саме регіони стають активними суб'єктами міжнародної комунікації та координації політик [8, с. 87]. Н. Павліха звертає увагу, що транскордонні зв'язки посилюють регіональний розвиток, сприяють соціальній згуртованості та забезпечують інтеграцію українських регіонів у європейський політичний і інституційний простір [24]. Водночас у працях М. Лендзел наголошується, що транскордонна взаємодія в сучасній Європі є важливим механізмом європеїзації регіонального управління, оскільки через програми та партнерства ЄС на місцевий рівень передаються нові стандарти співпраці, інституційні моделі та управлінські практики [11].

Таким чином, воно є частиною ширшої парадигми багаторівневого управління (англ. *Multilevel governance*), де регіони виступають як самостійні актори міжнародних відносин.

Це означає, що транскордонність не обмежується економічними аспектами, а має глибокий політичний та управлінський вимір. Вона відображає нову логіку регіональної політики, де акцент робиться не на розмежуванні територій, а на їхньому інтеграційному потенціалі.

У фундаментальному міжнародно-правовому документі — Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами (Мадридській конвенції, 1980) — транскордонне співробітництво визначено як *«будь-які спільні дії, спрямовані на зміцнення та розвиток добросусідських відносин між територіальними громадами або владами двох чи більше сторін, а також на укладання угод і здійснення заходів у сферах взаємного інтересу»* [54]. Це визначення підкреслює інституційний характер ТКС, його правову легітимність і спрямованість на довгострокову взаємодію.

Отже, у сучасному політологічному дискурсі поняття «транскордонне співробітництво» інтегрує три ключові виміри, що опираються на класичні підходи в наукових дослідженнях:

**Політичний вимір** — формування багаторівневої системи управління, у якій регіони виступають активними суб'єктами міжнародної політики. У межах моделі *multilevel governance* (англ.), яку розробили Л. Хуг та Г. Маркс, взаємодія між національним, регіональним і наднаціональним рівнями розглядається як мережевий процес розподілу владних повноважень [56]. Подальший розвиток цієї концепції у працях Р. Кеогейна та Дж. Ная акцентує на зростанні ролі недержавних акторів і транскордонних мереж, що формують новий політичний простір взаємодії [63]. Таким чином, політичний вимір транскордонної взаємодії відображає сучасну логіку європейської інтеграції, у якій регіони набувають рис самостійних учасників міжнародних процесів.

**Економічний вимір** — створення умов для спільного використання ресурсів, підвищення інвестиційної привабливості та розвитку периферійних територій. Його обґрунтовують класичні роботи П. Пергманна [65] і Дж. С. Скотта [68], які показують, що транскордонні ініціативи сприяють просторовій інтеграції та подоланню економічної периферійності.

**Соціокультурний вимір** — формування простору довіри, міжкультурного діалогу та ідентичності спільного європейського регіону. Цей аспект спирається на дослідження на класичні праці Дж. Андерсона та Л. О'Дауда [47], які розглядали прикордонні регіони як лабораторії міжкультурної взаємодії.

Підсумовуючи, транскордонне співробітництво постає як комплексна форма міжрегіональної взаємодії, що поєднує політичний, економічний і соціокультурний виміри, підтверджуючи свою роль у європейській інтеграції прикордонних територій.

**Еволюція транскордонного співробітництва** в Європі відображає поступовий перехід від політики державного розмежування до моделі територіальної взаємодії та інтеграційного партнерства. Вона є складовою

ширшого процесу європейської інтеграції, у якому зміна ролі державних кордонів стала одним із ключових чинників формування спільного європейського простору [56; 65]. Як зазначає Е. Хаас, «європейська інтеграція розпочалася з конкретних практик співпраці, що поступово призвели до зміни політичної свідомості і ролі держави в системі міжнародних відносин» [55].

Історію становлення транскордонної взаємодії можна умовно поділити на чотири етапи, кожен із яких має власну логіку розвитку, політичні передумови та інституційні результати.

**Перший етап** (1950–1970-ті роки) — формування основ транскордонного співробітництва в Західній Європі.

Після Другої світової війни ідея єдності Європи стала політичним орієнтиром для подолання наслідків конфлікту. У цей період кордон перестає сприйматися виключно як бар'єр, натомість розглядається як зона контактів і спільного розвитку. Як підкреслюють Р. Кеогейн і Дж. Най, саме тоді з'являються перші форми *transnational cooperation*, що створюють основу для міждержавних мереж довіри [63].

У 1958 році був заснований Верхньорейнський єврорегіон, а пізніше — Маас-Рейнський (1976 рік), які стали експериментальними майданчиками для випробування нових моделей міжрегіональної співпраці [65]. Ці ініціативи продемонстрували, що розвиток прикордонних регіонів можливий не через централізоване втручання, а через партнерські горизонтальні зв'язки між місцевими громадами.

**Другий етап** (1980–1990-ті роки) — інституціоналізація транскордонної взаємодії.

Ключовим кроком цього періоду стало ухвалення Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами (так звана «Мадридська конвенція», 1980 р.). Цей документ, прийнятий під егідою Ради Європи, уперше надав транскордонній співпраці юридичного статусу,

закріпивши право місцевих і регіональних влад укладати угоди про співпрацю через національні кордони [52].

У цей же час почали формуватися фінансові інструменти підтримки, спрямовані на стимулювання інтеграційних процесів на периферії — передусім через Європейський фонд регіонального розвитку (ангд. аббревіатура ERDF від European Regional Development Fund). Як зазначає П. Пергманн, «транскордонна політика ЄС стала лабораторією багаторівневого врядування, де співіснують національні, наднаціональні та локальні механізми» [65].

**Третій етап** (1990–2004 роки) — розширення і адаптація транскордонного співробітництва до постсоціалістичного простору.

Після падіння «залізної завіси» і розпаду соціалістичного блоку ідея транскордонності набуває нового змісту — як механізму інтеграції країн Центральної та Східної Європи у європейський політичний і економічний простір. Саме у цей час створюються численні єврорегіони — Карпатський Єврорегіон (1993), «Буг» (1995), «Дністер» (1998), які стали інституційними майданчиками для співпраці України з країнами ЄС [35].

Як зазначає М. Лендъел, транскордонне співробітництво сприяє поступовій адаптації регіонального управління до європейських норм та процедур, виконуючи функцію одного з інструментів європеїзації [12].

Програми INTERREG I–III, започатковані Європейською Комісією, стали практичним інструментом фінансування транскордонних проєктів, зокрема у сфері інфраструктури, екології та розвитку місцевих громад [53].

**Четвертий етап** (2004 рік — дотепер) — інституційна зрілість і стратегічна європеїзація транскордонної політики.

Після великого розширення ЄС у 2004 році (вступ десяти нових держав, включно з Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Чехією), транскордонне співробітництво перетворюється на складову політики згуртованості (англ. Cohesion Policy).

Запровадження програм Європейського інструменту сусідства і партнерства (ENPI), а згодом Європейського інструменту сусідства у форматі транскордонного співробітництва (ENI CBC), відкрило можливість для держав-сусідів ЄС, зокрема України, брати участь у спільних проєктах на рівних умовах із країнами-членами ЄС. М. Лендвел зазначає, що ці програми сприяють формуванню простору міжрегіональної взаємодії, у межах якого українські регіони залучаються до спільного планування та реалізації політик розвитку разом з європейськими партнерами [12].

За оцінкою Н. Мікули, сучасний етап транскордонної взаємодії характеризується посиленням ролі регіональних і місцевих ініціатив, які стають каталізаторами інтеграційних змін та сприяють глибшій європеїзації прикордонних територій України [18, с. 143].

Підсумовуючи, історичний розвиток транскордонного співробітництва в Європі пройшов шлях від локальних ініціатив співпраці (1950-ті) до повноцінної системи багаторівневого врядування, інтегрованої у політику ЄС (після 2004 року). Ця еволюція свідчить про трансформацію самої природи кордонів — із ліній розмежування вони перетворилися на місця спільного розвитку, комунікації та європейської солідарності [56; 57; 65; 53; 19].

Розвиток транскордонного співробітництва в Європі відбувався не лише через політичні декларації чи правові акти, а насамперед через створення конкретних **інституційних форм взаємодії**. Ці структури стали ключовими «будівельними блоками» європейської інтеграції на місцевому рівні, сприяючи формуванню стійких партнерств між регіонами та громадами по обидва боки державних кордонів.

Інституційні форми транскордонного співробітництва є продуктом еволюції європейської інтеграції та відображають перехід від двосторонніх угод до системи багаторівневого врядування. У науковому дискурсі виокремлюють три взаємодоповнюючі моделі інституціоналізації.

**1. Євро регіони** виникли як піонерська форма горизонтальної співпраці прикордонних громад, що дозволила подолати периферійність через спільне планування розвитку [65; 47]. Вони сформували «третій рівень управління», де регіони набули статусу самостійних акторів поруч із державою та ЄС.

**2. Спільні міжурядові комісії** забезпечують вертикальну координацію, узгоджуючи регіональні ініціативи з державною політикою. Ці структури виконують роль інституційного мосту, що легалізує та синхронізує транскордонну взаємодію на різних рівнях влади [53].

**3. Програмно-проектні інструменти ЄС (INTERREG, ENI CBC)** становлять фінансово-управлінську основу транскордонності, трансформуючи політичні цілі в конкретні ініціативи. Вони є каналом європеїзації, через який на місцевий рівень передаються стандарти планування, моніторингу та звітності [65; 12].

Окремого значення набуває **Європейське об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС)** — інноваційна форма з юридичною правосуб'єктністю, що дозволяє регіонам самостійно реалізовувати проекти у спільному правовому полі.

Таким чином, інституційні форми ТКС є практичним втіленням принципів європейської інтеграції на регіональному рівні, поєднуючи горизонтальну співпрацю громад, вертикальну координацію держав та фінансову підтримку ЄС. Конкретні приклади функціонування цих інститутів в Україні, зокрема в Закарпатті, будуть розглянуті в наступних розділах.

## **1.2. Теоретичні основи процесу європеїзації**

Поняття «європеїзація» у сучасній політичній науці має багатозначний характер і використовується для опису процесів поширення європейських норм, цінностей та інституційних практик за межі Європейського Союзу. У найзагальнішому сенсі, європеїзація означає вплив ЄС на політичні, економічні та управлінські системи держав-членів і держав-сусідів [63; 62].

У класичному неофункціоналізмі Е. Хааса європеїзація розглядається як результат «спонтанного розширення сфер наднаціонального управління», коли інтеграційні процеси поступово охоплюють нові політичні рівні [55]. Такий підхід пояснює європеїзацію як еволюційний, поступовий процес інституційного «переливу» компетенцій від національних урядів до наднаціональних структур.

Інший ракурс запропонували представники ліберального міжурядового підходу, зокрема А. Моравчик, який вбачає європеїзацію наслідком взаємодії державних інтересів та переговорних процесів у межах ЄС, а не одностороннього тиску Брюсселя [61]. Таким чином, європеїзація постає як компроміс між інтеграційними амбіціями та національним суверенітетом.

На думку Дж. Найа, європеїзацію слід розглядати і крізь призму «м'якої сили» (англ. *Soft power*) — здатності Європейського Союзу поширювати свій вплив не примусом, а через привабливість власної моделі розвитку, норм і цінностей [62]. Це дозволяє говорити про нормативну природу європеїзації, де головним ресурсом виступає символічний капітал ЄС як «морального взірця».

Європеїзація охоплює не лише політику наближення до Європейського Союзу, а й глибші інституційні зміни системи державного управління, що проявляються у впровадженні принципів сучасного публічного врядування та адаптації управлінських практик до європейських стандартів [41]. Таким чином, європеїзація стосується насамперед трансформації моделі прийняття рішень та взаємодії між рівнями влади. У постсоціалістичних державах процес європеїзації тісно пов'язаний із регіональним виміром, оскільки саме через механізми транскордонного співробітництва відбувається інституційне навчання, запозичення управлінських практик і поступова адаптація локальних політичних інститутів до європейських норм [12]. Тому в регіональному контексті європеїзація може розглядатися як інструмент модернізації державного управління та засіб поступової інституційної конвергенції.

Підсумовуючи, у політологічному сенсі європеїзація — це не лише зовнішній тиск ЄС, а взаємодія систем норм, інститутів і практик, спрямована на формування

спільного політичного простору. Вона поєднує елементи неофункціоналізму, міжурядового підходу, теорії «м'якої сили» та регіонального інституціоналізму, створюючи цілісну концепцію політичної трансформації в межах європейського континенту.

Європеїзація як політичний і соціальний процес розгортається на кількох взаємопов'язаних рівнях, що відображають різні механізми впливу Європейського Союзу на держави-члени та держави-сусіди. У сучасній політологічній літературі, зокрема в роботах Т. Берцель, К. Радаеллі, А. Моравчика, Дж. Найа та українських дослідників М. Лендзел, Є. Ефрана, виділяють три ключові рівні європеїзації: інституційний, нормативний і поведінковий [59; 5; 61; 62].

**Інституційний** рівень охоплює процеси формування або трансформації державних і регіональних інститутів під впливом європейських стандартів управління. Класичні дослідження підкреслюють, що європейська інтеграція стимулює адаптацію національних структур публічної влади до принципів багаторівневого врядування та партнерської взаємодії між державами та регіонами [47; 48; 65].

На практиці це проявляється у створенні спеціалізованих органів для реалізації євроінтеграційної політики, впровадженні механізмів стратегічного планування, підзвітності, прозорості та субсидіарності. У випадку прикордонних регіонів, таких як Закарпаття, інституційна європеїзація відбувається через участь у транскордонних програмах INTERREG, ENI CBC, що формують новий рівень регіональної автономії у взаємодії з ЄС [53].

**Нормативний рівень** стосується внутрішнього засвоєння цінностей, принципів і норм, що становлять основу європейської політичної культури. Класичні дослідження наголошують, що цей процес передбачає інтерналізацію європейських стандартів прав людини, демократичного врядування та верховенства права у національних контекстах [56; 57]. Саме на цьому рівні відбувається перехід від формального виконання угод до ціннісної конвергенції, що проявляється у гармонізації політичної культури, управлінських підходів і суспільних очікувань.

Дж. Най вважає, що нормативна європеїзація реалізується через «м'яку силу» ЄС — привабливість його соціальної моделі, демократичних стандартів і правового порядку [62]. У цьому сенсі Європейський Союз не примушує, а стимулює самонаведену адаптацію, особливо в тих регіонах, де громадськість сприймає європейські цінності як орієнтир розвитку.

**Поведінковий рівень** охоплює зміну практик державного управління, політичної комунікації та взаємодії між різними акторами — державними, регіональними та громадськими. На думку А. Моравчика, європеїзація проявляється тоді, коли «національні уряди та еліти починають діяти відповідно до логіки спільних європейських інтересів, а не лише власних внутрішньополітичних цілей» [61]. На локальному рівні це означає пристосування поведінкових моделей місцевих органів влади до стандартів відкритості, партнерства й координації, властивих європейській політичній культурі. М. Лендшел наголошує, що у прикордонних регіонах поведінкова європеїзація проявляється через поступове переймання місцевими органами влади та громадськими інституціями європейських практик кооперації, партнерства і спільного врядування, які закріплюються в процесі участі в транскордонних програмах ЄС [12].

Узагальнюючи, можна сказати, що європеїзація функціонує як багаторівневий процес трансформації, де інституційний рівень визначає організаційні рамки, нормативний — задає ціннісні орієнтири, а поведінковий — закріплює зміни у практиках взаємодії між владою, суспільством і міжнародними партнерами. Саме їх поєднання створює передумови для сталого політичного розвитку й ефективної інтеграції України у спільний європейський простір [12; 41; 62].

Питання впливу Європейського Союзу на держави, що не є його членами, але перебувають у зоні політичної та економічної взаємодії, посідає важливе місце у сучасній теорії європеїзації. У науковій літературі виокремлюють кілька моделей зовнішнього впливу ЄС, що відрізняються за інструментами, механізмами і глибиною інтеграції. Найчастіше дослідники розглядають три базові моделі:

інституційну (англ. *policy transfer*), нормативну (англ. *normative power Europe*) та модель умовності (англ. *conditionality model*) [59; 41; 63; 62].

**Інституційна модель** передбачає поширення європейських правил, стандартів і процедур управління через механізм *policy transfer*, що означає цілеспрямоване перенесення інституційних практик ЄС у внутрішнє середовище держав-сусідів. М. Лендшел підкреслює, що такий механізм особливо активно проявляється у регіональному вимірі, де інституційна адаптація здійснюється через участь у транскордонних програмах, спільних проєктах та формування нових структур управління на прикордонному рівні [11]. У цьому сенсі Європейський Союз виступає не як домінуючий актор, а як зразкова інституційна система, стандарти якої — від управлінських процедур до фінансового контролю — поступово інтегруються в регіональне врядування України. Прикладом цього є програми INTERREG та ENI CBC, що залучають прикордонні регіони України до європейських моделей планування та реалізації політики розвитку..

**Нормативна модель**, концептуалізована І. Маннерсом як *Normative Power Europe (англ.)*, ґрунтується на твердженні, що головна сила ЄС — не у військових чи економічних ресурсах, а у здатності поширювати норми, цінності й стандарти поведінки, що визначають «європейську ідентичність» [62].

Європейський Союз виступає джерелом м'якої сили, формуючи позитивну привабливість власного соціального устрою, рівня правового регулювання та якості управління. Як зазначає О. Фісун, у постсоціалістичних державах «нормативна європеїзація означає глибинну зміну політичної культури та управлінських практик під впливом цінностей демократії, верховенства права і поваги до людської гідності» [41, с. 26].

Ця модель виявляється найбільш релевантною для України, де прагнення до ЄС має не лише інституційний, а й ціннісний вимір — як орієнтація на політичну модернізацію та культурну ідентифікацію з Європою.

**Модель умовності** — найпрактичніший інструмент впливу ЄС, що базується на принципі «більше реформ — більше переваг». Згідно з нею, доступ держав-

сусідів до фінансової допомоги, програм технічної співпраці чи ринків ЄС залежить від виконання певних політичних, економічних і правових зобов'язань. А. Моравчик підкреслює, що така модель *«перетворює європейські норми на обов'язкові орієнтири внутрішньої політики держав-кандидатів і сусідів»* [61].

Для України прикладом дії цієї моделі є Угода про асоціацію Україна–ЄС (2014), яка поєднує політичні критерії — реформу державного управління, підвищення прозорості та боротьбу з корупцією — з економічними, зокрема гармонізацією технічних стандартів і поступовим відкриттям ринку. М. Лендшел зазначає, що ефективність європеїзаційних змін значною мірою залежить від спроможності національних і регіональних інституцій адаптуватися до нових вимог та інтегрувати європейські практики співпраці й управління, які передаються через механізми транскордонної взаємодії [17].

Таким чином, вплив Європейського Союзу на держави-сусіди здійснюється через поєднання трьох моделей: інституційної (адаптація структур управління), нормативної (поширення цінностей і норм) та умовної (стимулювання реформ через систему заохочень). В українських реаліях ці моделі взаємодіють, створюючи асиметричну, але стабільну систему зовнішньої європеїзації, у якій ЄС задає стандарти, а національні і регіональні актори поступово їх інтегрують у власну політичну практику [17; 41; 62; 69].

**Європеїзація та регіональна політика**, складовою якої в ЄС є транскордонне співробітництво, тісно пов'язані як за своїм змістом, так і за механізмами реалізації. Обидва процеси спрямовані на поглиблення інтеграції, зменшення територіальних диспропорцій та розвиток принципів багаторівневого врядування, що становлять основу сучасної європейської моделі управління. М. Лендшел підкреслює, що саме регіональний рівень є простором, у якому принципи політики згуртованості — субсидіарність, партнерство та солідарність — набувають практичного змісту через спільні програми та інституційні механізми транскордонної взаємодії [17].

У науковій літературі виділяють два основні напрями взаємодії цих процесів. По-перше, регіональна політика є інструментом європеїзації, адже через неї ЄС

транслює власні стандарти управління, фінансування та стратегічного планування у простір держав-членів і сусідів [59; 50]. Програми INTERREG, European Neighbourhood Instrument (ENI) та політика згуртування (англ. Cohesion Policy) слугують каналами, через які здійснюється адаптація управлінських структур, процедур моніторингу, аудиту та звітності. Як підкреслює Дж.С. Скотт, ці програми створюють «європейський адміністративний горизонт», у межах якого прикордонні регіони діють за спільними принципами прозорості, партнерства і спільної відповідальності [68].

По-друге, європеїзація сприяє модернізації самої регіональної політики на національному рівні. У країнах Центрально-Східної Європи, включно з Україною, саме інтеграційні процеси стимулювали появу стратегічного підходу до регіонального розвитку, орієнтованого на децентралізацію, конкурентоспроможність і інновації [41].

А. Моравчик розглядає цей взаємозв'язок крізь призму теорії міжурядовості, наголошуючи, що *«ЄС не нав'язує моделі управління, а створює умови, за яких регіони самі обирають європейські стандарти як ефективніші»* [61]. Це означає, що європеїзація діє не примусово, а через механізм добровільного інституційного навчання (англ. Institutional learning), що забезпечує сталість реформ на регіональному рівні.

У межах транскордонного співробітництва взаємозв'язок між європеїзацією та регіональною політикою проявляється особливо чітко. Прикордонні регіони, зокрема Закарпатська область, є простором, де відбувається випробування нових механізмів взаємодії, заснованих на європейських підходах до партнерства, субсидіарності та багаторівневого врядування. Саме участь у транскордонних програмах, єврорегіональних структурах та спільних проєктах створює умови для інституційної адаптації та залучення громадськості до планування розвитку [17]. Унаслідок цього формується сучасна модель регіональної політики, орієнтована на раціональне використання місцевого потенціалу та інтеграцію в ширший європейський простір.

Підсумовуючи, взаємозв'язок між європеїзацією та регіональною політикою має двонапрямний характер: з одного боку, регіональна політика виступає інструментом поширення норм і практик ЄС; з іншого — європеїзація забезпечує концептуальне оновлення самої регіональної політики, роблячи її інтеграційно-орієнтованою.

У цьому полягає її стратегічне значення для України: через європеїзовану регіональну політику держава поступово входить у єдиний політичний, економічний та управлінський простір ЄС [17; 41;63; 70].

### **1.3. Методологічні підходи до дослідження транскордонного співробітництва**

Дослідження транскордонного співробітництва має виразно **міждисциплінарний характер**, оскільки поєднує у собі теоретико-методологічні засади політології, економіки, соціології та публічного управління. Класичні дослідники підкреслювали, що аналіз транскордонних процесів неможливий лише через одну дисципліну, оскільки вони водночас включають політичні, економічні, соціокультурні та управлінські аспекти [56; 57; 65; 53]. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє комплексно осмислити транскордонне співробітництво як складне явище, де взаємодіють державні та недержавні актори, ресурси, інституційні механізми та соціальні практики..

З позиції політології, транскордонне співробітництво розглядається як механізм багаторівневого врядування, який дозволяє локальним і регіональним акторам впливати на процес прийняття рішень за межами національного рівня [56; 57]. Політологічний підхід зосереджується на інституційних аспектах — взаємодії між державними, регіональними та наднаціональними структурами, що створюють політичну архітектуру транскордонних процесів.

М. Лендзел підкреслює, що саме політологічний аналіз дає можливість виявити, яким чином місцеві органи влади адаптують свої управлінські практики

до європейських норм та принципів публічної політики, зокрема через участь у транскордонних програмах та інституційних механізмах співпраці [11].

З погляду економіки, транскордонне співробітництво — це форма територіального розвитку, що сприяє зростанню конкурентоспроможності, створенню спільних ринків праці, логістичних систем і транскордонної інфраструктури. За визначенням М. Перкманн, «транскордонна взаємодія формує нову економічну географію регіонів, де кордони перетворюються з бар'єрів на канали ресурсного обміну» [65].

В економічному аспекті важливими є також питання фінансового управління єврорегіональних проєктів, ефективності використання коштів ЄС та впливу таких програм, як INTERREG і ENI CBC, на регіональний розвиток [70].

Соціологічний вимір дозволяє досліджувати людський та культурний аспект транскордонності. Класичні підходи наголошують, що саме міжособистісні контакти, культурні обміни та неформальні мережі взаємодії створюють основу для формування нових ідентичностей і довіри між громадами по обидва боки кордону [56; 62]. Такі горизонтальні зв'язки, підкріплені діяльністю університетів, громадських організацій і місцевих ініціатив, стають важливим чинником «європеїзації знизу», коли інтеграційні процеси розгортаються не лише на міждержавному рівні, а й у повсякденних соціальних практиках.

З позиції теорії публічного управління транскордонне співробітництво розглядається як інструмент модернізації регіонального врядування. На думку М. Кітінга і М. Перкманна, воно сприяє формуванню нової моделі багаторівневого управління, заснованої на принципах субсидіарності, прозорості та партнерства між владою, бізнесом і громадянським суспільством. [65]. Таким чином, транскордонна взаємодія водночас виконує функцію інституційного оновлення та соціальної інтеграції.

У цьому контексті методологія публічного управління забезпечує аналітичний інструментарій для оцінки ефективності реалізації транскордонних програм, їхнього впливу на місцеві громади та адміністративні структури.

Отже, міждисциплінарний характер дослідження транскордонного співробітництва є його методологічною перевагою. Поєднання політологічного, економічного, соціологічного та управлінського підходів дозволяє розглядати цей феномен не лише як інституційну чи фінансову взаємодію, а як комплексний процес європеїзації регіонів, у якому політичні, економічні й соціальні чинники діють взаємопов'язано [17; 41; 66; 70].

Методологія дослідження транскордонного співробітництва ґрунтується на поєднанні кількох взаємодоповнюючих підходів, що дозволяють вивчати це явище як політичний, економічний і соціальний процес. Найбільш релевантними для аналізу є порівняльний, системний, інституційний та регіональний методи, які забезпечують комплексність і глибину наукового пізнання.

**Порівняльний метод** дає змогу досліджувати транскордонне співробітництво в різних країнах і регіонах, виявляючи як спільні риси, так і специфічні відмінності. У підході А. Моравчика порівняння політичних моделей розглядається як інструмент, що дозволяє зрозуміти, як внутрішні інституції та національні інтереси визначають реакцію держав на європейські стимули та інтеграційні процеси [61]. У контексті Закарпатської області цей метод дає можливість зіставити українські практики транскордонної взаємодії з досвідом Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії, які вже пройшли шлях європеїзації прикордонної політики. М. Лендвел наголошує, що порівняльний аналіз дозволяє розглядати розвиток українських прикордонних регіонів у ширшому центральноєвропейському контексті, де спільні програми та інституційні механізми ТКС формують подібні моделі регіонального розвитку [59].

**Системний метод** Системний метод передбачає аналіз транскордонного співробітництва як цілісної системи взаємопов'язаних елементів, у якій політичні, економічні, соціальні та культурні чинники формують єдиний механізм розвитку [56; 57]. У науковій традиції дослідження регіональних політичних процесів Ю. Остапець наголошує, що прикордонні регіони функціонують у взаємодії кількох рівнів влади — локального, національного та європейського, що зумовлює

багаторівневий характер їхнього розвитку [19]. Такий підхід дозволяє оцінювати не лише окремі програми чи інституції, а й загальну динаміку європеїзації регіону як результат взаємодії інституцій, політичних рішень та суспільних акторів.

**Інституційний метод** зосереджується на аналізі ролі організацій, правових норм і процедур у забезпеченні стабільності та ефективності транскордонної взаємодії. Представники неоінституціоналізму, зокрема Дж. Марч і Дж. Олсен, підкреслюють, що саме сталі інституційні структури та усталені правила поведінки формують передумови для тривалого співробітництва між регіонами [70]. У контексті європейської інтеграції дослідники, як М. Кітінг, розглядають інституційну стабільність як ключовий чинник успішного функціонування єврорегіонів, оскільки вона забезпечує узгодженість між політичними рівнями управління та підтримує механізми багаторівневого врядування [60] або Л. Хуге [56].

**Регіональний метод** має прикладний характер і спрямований на аналіз просторових аспектів розвитку транскордонних територій. Як зазначає Дж. С. Скотт, регіональний підхід дозволяє зрозуміти, як географічне положення, інфраструктура, етнокультурні зв'язки та соціально-економічні ресурси впливають на формування транскордонних партнерств [68]. Застосування цього методу до прикладу Закарпаття дає змогу виявити особливості його інтеграційного потенціалу — географічну відкритість, поліетнічність населення, наявність історичних контактів із країнами Центральної Європи. Саме регіональний підхід допомагає перевести дослідження з теоретичного на емпіричний рівень, що є необхідним для аналізу конкретних програм і результатів транскордонної взаємодії.

**Оцінювання ефективності транскордонного співробітництва** є невід'ємною складовою дослідження цього феномену, адже саме результати програм і проєктів дозволяють визначити реальний рівень європеїзації регіонів. Принципи аналізу ефективності базуються на поєднанні політичних, управлінських і соціально-економічних підходів, що відображають комплексну природу транскордонних процесів.

Першим базовим принципом виступає принцип результативності (ефективності), який передбачає аналіз досягнення визначених цілей програм у співвідношенні з використаними ресурсами. Згідно з підходом Г. Кітінга, ефективність регіональної політики не обмежується кількістю реалізованих заходів, а відображає здатність інституцій змінювати управлінські практики, підвищувати прозорість і забезпечувати участь громадськості у прийнятті рішень [60]. У межах транскордонного співробітництва це означає оцінку не лише фінансового освоєння коштів, а й соціально-політичного ефекту — створення стійких партнерств і формування культури багаторівневого врядування.

Другим є принцип субсидіарності, відповідно до якого рішення мають ухвалюватися на тому рівні, де їх можна реалізувати найефективніше. Цей принцип є наріжним каменем політики Європейського Союзу та одним із фундаментів теорій міждержавної взаємозалежності, розроблених Дж. Наєм і Е. Гаасом [56; 62]. У межах транскордонного співробітництва субсидіарність визначає механізм розподілу компетенцій між центральними та місцевими органами влади, що забезпечує автономію регіонів і водночас узгодженість їхніх дій із європейськими структурами.

Третій — принцип партнерства, який передбачає спільну участь усіх зацікавлених сторін у плануванні, реалізації та моніторингу програм. Як зазначає С. Скотт, транскордонне співробітництво є успішним лише тоді, коли регіональні органи влади, бізнес і громадянське суспільство діють як рівноправні учасники процесу [69]. Цей принцип закріплений у програмах INTERREG та ENI CBC, де обов'язковою умовою є партнерство суб'єктів з обох сторін кордону.

Наступним є принцип прозорості та підзвітності, який означає відкритість процедур відбору, фінансування й реалізації проєктів. Відповідно до підходу Л. Хуге, прозорість і публічна звітність виступають показниками якості багаторівневого врядування та рівня демократичної зрілості регіональних інституцій [56]. У межах транскордонних програм це виражається у створенні

публічних баз даних, щорічних звітів і незалежних аудитів, які забезпечують суспільний контроль.

Важливим є також принцип синергії, який відображає взаємодію програм різного рівня — від місцевих до європейських. Як зазначає М. Перкманн, ефективність транскордонних ініціатив залежить від здатності інтегруватися у ширшу систему політик розвитку, а не існувати ізольовано [65]. У випадку прикордонних регіонів України максимальний ефект досягається тоді, коли транскордонні програми узгоджені з регіональними стратегіями розвитку та пріоритетами державної політики європейської інтеграції.

Нарешті, ключовим є принцип сталості результатів (англ. sustainability), що передбачає збереження ефекту після завершення фінансування. Згідно з підходом Е. Хааса, сталий розвиток регіональних ініціатив є показником інституційної зрілості партнерів і здатності до самостійного функціонування у європейському політичному просторі [55].

**Емпіричне дослідження транскордонного співробітництва** потребує ґрунтовної методологічної основи, що поєднує класичні підходи політичної науки та сучасні методи аналізу регіональних процесів. Її завдання — забезпечити цілісне розуміння того, як транскордонні ініціативи впливають на процеси європеїзації, регіонального розвитку та інституційної взаємодії.

Одним із ключових методологічних орієнтирів є системний підхід, закладений у працях Е. Хааса, який розглядав інтеграцію як динамічний процес взаємозалежних елементів, що формують нову якість політичної взаємодії [55]. Такий підхід дозволяє досліджувати транскордонне співробітництво як багаторівневу систему — від локальних ініціатив до наднаціональних структур Європейського Союзу. У цьому контексті важливо виявити не лише формальні механізми координації, а й неформальні мережі комунікації між інституціями.

Другим засадничим напрямом є неоліберальний інституціоналізм, розроблений Р. Кеогейном і Дж. Наєм, які доводили, що міжнародна взаємозалежність створює умови для посилення співпраці через інституції, норми

та правила [63]. У межах транскордонного співробітництва цей підхід допомагає пояснити, чому навіть за відсутності централізованого управління можлива ефективна координація між регіонами різних держав. Це особливо актуально для програм типу INTERREG чи ENI CBC, де інституційна взаємодія базується на довірі та спільних стандартах.

Важливе місце у формуванні методологічної бази займає також інституційний аналіз, який ґрунтується на працях Е. Остром і Д. Норта. Цей підхід дозволяє оцінити, наскільки стабільними є правила, процедури та норми взаємодії між акторами транскордонного простору [46]. Інституційний аналіз відкриває можливість дослідити глибину формування європейських практик управління в українських регіонах, визначити рівень їхньої адаптивності та стійкості.

Ще одним важливим напрямом виступає порівняльний аналіз, який активно використовувався в дослідженнях А. Моравчика. Він підкреслював, що саме зіставлення різних моделей міждержавної взаємодії дозволяє зрозуміти специфіку інтеграційних процесів у Європі [61]. У контексті українського прикордоння порівняльний метод допомагає визначити, які європейські практики транскордонного управління можуть бути найбільш релевантними для регіонів, подібних до Закарпаття.

Не менш значущим є регіональний підхід, розвинений Дж. С. Скоттом, який розглядав транскордонні території як лабораторії інтеграції — простори, де локальні актори випробовують нові форми політичної, економічної й культурної взаємодії [68]. Для України цей підхід дозволяє врахувати територіальну специфіку, історичну спадкоємність зв'язків і геополітичне положення.

Серед українських науковців, які розвивають подібні підходи, варто згадати М. Лендьял, яка підкреслює необхідність поєднання кількісних та якісних методів для комплексної оцінки ефективності транскордонних ініціатив [12]. Саме такий інтегративний підхід забезпечує можливість перевірки гіпотез щодо європеїзації регіонів через емпіричні показники — соціально-економічні, політичні та інституційні.

Таким чином, методологічна база емпіричного дослідження транскордонного співробітництва спирається на поєднання системного, інституційного, порівняльного та регіонального підходів. Вона інтегрує класичні концепції Хааса, Кеогейна, Норта, Моравчика та Скотта з сучасними українськими дослідженнями, створюючи цілісну модель аналізу впливу транскордонних практик на процес європеїзації регіонів. Таким чином, методологічна база майбутнього емпіричного дослідження має включати збір статистичних даних, аналіз нормативно-правових актів, експертні інтерв'ю та кейс-стаді транскордонних проєктів. Це забезпечить можливість комплексної оцінки впливу транскордонного співробітництва на процес європеїзації Закарпатської області.

Підсумовуючи, методологічна база емпіричного дослідження транскордонного співробітництва спирається на системний, порівняльний, інституційний та регіональний підходи, що інтегруються в єдину логічну модель. Її мета — виміряти реальний рівень європеїзації регіонів України через практику транскордонної взаємодії, поєднуючи політичні, соціальні та управлінські індикатори [12; 18; 41; 63; 68].

### **Висновки до розділу 1**

У першому розділі було обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження транскордонного співробітництва як ключового чинника європеїзації прикордонних регіонів. Розглянуто еволюцію наукових підходів, визначено основні поняття та принципи, що формують концептуальний апарат дослідження. З'ясовано, що транскордонність у сучасній політологічній традиції постає не лише як форма міжтериторіальної взаємодії, а як елемент нової моделі багаторівневого врядування, у межах якої місцеві та регіональні актори набувають здатності впливати на процес прийняття рішень на наднаціональному рівні.

Проаналізовано міждисциплінарний характер феномену, що поєднує політологічні, економічні, соціологічні та управлінські аспекти. Підкреслено, що ефективність транскордонного співробітництва зумовлюється синтезом політичних механізмів, інституційних структур, соціальних практик і ресурсних можливостей

регіонів. Використання системного, інституційного, порівняльного та регіонального підходів забезпечує комплексність і глибину дослідження, дозволяючи розкрити процеси європеїзації не лише як політичну, а й як управлінську та соціальну трансформацію.

Визначено методологічну основу для подальшого емпіричного аналізу, яка поєднує класичні концепції європейських теоретиків інтеграції (Е. Хаас, Р. Кеогейн, Дж. Най, А. Моравчик, М. Перкманн, С. Скотт) із сучасними напрацюваннями українських дослідників (Н. Мікула, М. Лендъл, Ю. Остапець, О. Корнелюк, В. Гоблік, О. Мокій). Така методологічна синтеза створює міцну базу для дослідження реального впливу транскордонного співробітництва на регіональний розвиток і процес європеїзації України, що становить предмет подальшого емпіричного аналізу в другому розділі.

## РОЗДІЛ 2

### СУЧАСНИЙ СТАН І ПРАКТИКА ТРАНСКОРДОННОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ

#### 2.1. Закарпаття як суб'єкт транскордонного співробітництва: геополітичні та соціально-економічні особливості регіону

Геополітичне розташування Закарпатської області визначає її унікальну роль у системі транскордонного співробітництва України з державами Європейського Союзу. Регіон розташований на крайньому заході країни і має спільні кордони з чотирма членами ЄС — Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Така конфігурація кордонів формує потужний потенціал для розвитку міжрегіональної взаємодії, обміну ресурсами та європейської інтеграції на субнаціональному рівні.

Багат шарова історія зумовила формування поліетнічного та багатоконфесійного середовища, у якому збереглися елементи культурної взаємодії народів Центральної Європи.

Геополітична своєрідність Закарпаття проявляється також у його природному положенні в межах Карпатського регіону — території, що історично була транзитним простором між Сходом і Заходом.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 р. формуються перші інституційні механізми транскордонної співпраці — участь області в Карпатському Єврорегіоні (1993 рік) стала початком системної взаємодії з прикордонними регіонами Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Ця структура дозволила узгоджувати регіональні інтереси з національними стратегіями, водночас створивши інституційну базу для залучення до програм ЄС, зокрема INTERREG та Європейського інструменту сусідства.

Історичний досвід співжиття народів, взаємопроникнення мов і традицій створили феномен «карпатського регіоналізму», що згодом став основою для

сучасних політик добросусідства [38]. У цьому сенсі регіон демонструє природну схильність до європейської інтеграції, яка ґрунтується не лише на географічній близькості, а й на спільних історичних і культурних кодах.

З огляду на європейські інтеграційні процеси початку XXI ст., Закарпаття посідає особливе місце у системі транскордонних зв'язків України. Прикордонні регіони стають «лабораторіями європеїзації», де апробуються нові моделі управління, партнерства та соціальної згуртованості [68].

Таким чином, геополітичне положення та історичні передумови розвитку Закарпаття зумовили його роль як стратегічного простору транскордонної співпраці. Унікальна позиція на перетині державних кордонів, поліетнічність населення та глибокі традиції міжкультурного співіснування створюють об'єктивні передумови для реалізації політики європейської інтеграції на регіональному рівні. Закарпаття не лише географічно, а й функціонально виступає «воротами України до Європейського Союзу» [12].

**Соціально-економічний потенціал** Закарпатської області визначається поєднанням природних ресурсів, вигідного географічного положення та специфічної структури господарства, орієнтованої на транскордонні зв'язки.

Структура економіки Закарпаття є диверсифікованою, але з виразним переважанням малого та середнього бізнесу. За даними Державної служби статистики України, на малий і середній бізнес припадає понад 90 % зареєстрованих підприємств області, тоді як великі виробничі комплекси зосереджені переважно в Ужгороді, Мукачеві та Береговому [5].

Традиційно основу господарства Закарпатської області формують машинобудування (виробництво автокомпонентів та електроніки), деревообробна і меблева промисловість, харчова індустрія, сільське господарство (виноградарство, садівництво, тваринництво), а також туризм і рекреація. Згідно зі Стратегією сталого розвитку Закарпатської області на 2018–2025 роки, пріоритетами є розвиток крос-кордонної логістики, альтернативної енергетики, екотуризму та виробництва експортно орієнтованої продукції [34].

Економічний потенціал регіону підсилюють індустриальні парки й спільні підприємства за участю іноземного капіталу: понад 200 компаній працюють за участю інвесторів зі Словаччини, Угорщини, Німеччини та Чехії [14]. Значна частина населення зайнята у транскордонній трудовій міграції, що одночасно створює виклики й забезпечує приплив фінансових ресурсів.

Важливим чинником розвитку є освітній потенціал. Ужгородський національний університет, Мукачівський державний університет і коледжі регіону беруть участь у європейських освітніх та наукових програмах, формуючи кадрову базу для публічного управління та транскордонних проєктів [17].

Туризм залишається ключовою галуззю завдяки природно-рекреаційному потенціалу та вигідному географічному розташуванню.. Разом із тим інфраструктурні обмеження та нестача пунктів пропуску знижують темпи розвитку галузі.

Закарпаття має вигідне транспортне положення: міжнародні коридори «Варшава – Будапешт – Ужгород» та «Київ – Львів – Чоп» забезпечують включення в європейські логістичні мережі. За даними Eurostat, у 2022 році понад 60 % зовнішньоторговельних операцій області припадало на країни ЄС [31].

Регіон характеризується територіальною нерівномірністю розвитку: прикордонні райони є більш динамічними, тоді як гірські території потребують спеціальних програм підтримки та інструментів ЄС для вирівнювання диспропорцій [6]. Поліетнічність населення (українці, угорці, румуни, словаки, роми) формує середовище культурного обміну, що сприяє розвитку «м'якої» транскордонної дипломатії [35].

Узагальнюючи, соціально-економічний потенціал Закарпаття поєднує природні ресурси, людський капітал і транскордонні можливості. М. Лендвел відзначає, що розвиток прикордонних регіонів значною мірою залежить від здатності місцевих громад залучатися до спільних європейських програм та використовувати інструменти транскордонного співробітництва як каталізатор економічної активності й інтеграції в ширший європейський простір [11].

Упродовж століть територія Закарпатської області була місцем проживання українців, угорців, румунів, словаків, ромів, німців та інших етнічних груп, що створило унікальну культурну мозаїку, властиву лише Карпатському регіону. Такий **поліетнічний характер** Закарпаття сформував історичну культуру співжиття, взаємоповаги та міжетнічної взаємодії [35].

Культурні, мовні та освітні зв'язки посилюються завдяки діяльності національно-культурних товариств, культурних центрів сусідніх країн і навчальних закладів національних меншин[32].

Освітні установи регіону активно співпрацюють з університетами Угорщини, Словаччини та Румунії, що сприяє підготовці кадрів для транскордонних проєктів і інтегрує Закарпаття в європейський академічний простір.

Поліетнічність також позитивно впливає на місцеву демократію: участь національних громад у роботі органів самоврядування підвищує інклюзивність управління та сприяє партнерству у прийнятті рішень. Ця характеристика регіону також визначає його особливу роль у гуманітарному вимірі європейських програм. Згідно зі звітом Європейської мережі «Єврорегіони» (ENR), саме такі гуманітарно-культурні проєкти мають найвищий рівень громадської підтримки у прикордонних регіонах Європи [35].

Підсумовуючи, можна зазначити, що етнокультурні чинники відіграють ключову роль у розвитку транскордонної співпраці Закарпаття. Багатомовність, поліетнічність і традиції співжиття народів формують середовище взаємної довіри, у якому реалізуються як економічні, так і соціокультурні ініціативи. Таким чином, поліетнічна структура Закарпаття є одним із найважливіших ресурсів його європейської інтеграції та чинником зміцнення гуманітарних основ транскордонного співробітництва.

**Європейські інтеграційні процеси** стали одним із найважливіших чинників соціально-економічної та політичної трансформації Закарпатської області упродовж останніх двох десятиліть. Регіон, що безпосередньо межує з чотирма

державами — членами Європейського Союзу, виступає своєрідним «передовим майданчиком» європеїзації України..

Вплив європейської інтеграції на регіон проявляється у трьох взаємопов'язаних вимірах — інституційному, економічному та соціокультурному. На інституційному рівні вступ у дію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 році створив правові підстави для поглиблення транскордонної співпраці. Регіон отримав можливість безпосередньої участі в програмах ЄС, зокрема INTERREG та Європейському інструменті сусідства (ENI CBC) [29]. Завдяки цьому в області було реалізовано низку інфраструктурних і гуманітарних проєктів, спрямованих на підвищення енергоефективності, розвиток прикордонних переходів, охорону довкілля та підтримку малого бізнесу [14].

На економічному рівні європейська інтеграція сприяла активізації зовнішньоторговельних зв'язків і формуванню нових форматів підприємництва. За даними Євростату, понад дві третини експорту області припадають на країни ЄС, насамперед Угорщину, Словаччину, Німеччину та Чехію [31].

У соціальному та культурному вимірах європейська інтеграція Закарпаття сприяла поширенню європейських цінностей, розвитку міжрегіональних контактів, обміну студентами, науковцями та фахівцями, формуванню нового типу соціальної поведінки, який орієнтується на відкритість, толерантність і міжкультурну комунікацію.

Важливим наслідком інтеграційних процесів є зміна моделі управління на місцевому рівні. Інтеграція набуває конкретного виміру — через створення інституцій, які діють за європейськими стандартами управління.

Не менш вагомим аспектом є вплив інтеграції на сферу громадянського суспільства. Європейські грантові програми підтримують неурядові організації, спрямовані на розвиток локальної демократії, захист прав меншин, гендерну рівність та екологічну освіту. Це сприяє підвищенню соціальної активності громадян, формуванню горизонтальних зв'язків між органами влади, громадськими об'єднаннями та бізнесом.

Впровадження програм інфраструктурного оновлення, модернізації пунктів пропуску, реконструкції транспортних шляхів і розвитку прикордонної логістики покращує якість життя населення та підвищує інвестиційну привабливість області.

Отже, європейська інтеграція виступає багатовимірним процесом, який охоплює економічні, соціальні, культурні та управлінські сфери розвитку Закарпаття. Регіон, використовуючи переваги свого геополітичного положення, стає майданчиком практичної реалізації політики європеїзації України. Саме через такі регіони відбувається реальна інтеграція України у спільну політичну, економічну та культурну систему Європейського Союзу.

## **2.2. Участь Закарпатської області у програмах INTERREG та Європейського інструменту сусідства (ENI CBC)**

Програми INTERREG та Європейського інструменту сусідства (ENI CBC) посідають ключове місце у системі транскордонного співробітництва Європейського Союзу. Їхня поява та еволюція відображають прагнення ЄС забезпечити збалансований розвиток прикордонних регіонів, сприяти інтеграції держав-сусідів і створити простір спільних можливостей поза межами внутрішніх кордонів.

Програма INTERREG була започаткована Європейською Комісією у 1990 році як частина політики економічної та соціальної згуртованості (Cohesion Policy). Її головна мета полягає у зменшенні диспропорцій між регіонами Європи, розвитку спільних інфраструктурних, соціальних і культурних проєктів, а також у стимулюванні партнерства між прикордонними територіями різних держав. Згідно з документами Європейської комісії, INTERREG базується на трьох принципах — спільного фінансування, партнерства та багаторівневого управління [29]. Кожна програма реалізується через узгодження національних і регіональних стратегій розвитку, що забезпечує гнучкість та врахування локальної специфіки.

Перші етапи INTERREG (I–III, 1990–2006) були спрямовані на подолання периферійності прикордонних регіонів та розвиток базової інфраструктури. У наступні періоди програми — INTERREG IV (2007–2013) та INTERREG V-A (2014–2020) — відбулося розширення тематичних напрямів, акцент було зміщено на інновації, екологію, туризм, енергоефективність та зміцнення інституційної спроможності регіональних влад [65; 68].

У програмному періоді INTERREG VI-A (2021–2027) посилено спрямованість на зелений перехід, цифровізацію, соціальну інклюзію та мобільність, що створює нові можливості для держав-партнерів, зокрема України [29].

Паралельно із програмами INTERREG ЄС реалізує Європейський інструмент сусідства (ENI), який забезпечує участь країн-сусідів у спільних транскордонних, міжрегіональних та міждержавних проєктах. На відміну від INTERREG, орієнтованого на внутрішні регіони ЄС, ENI CBC поширює механізми інтеграції на прикордонні території держав-партнерів, створюючи модель «розширеної європейської інтеграції».

ENI CBC функціонує за принципом паритетності, коли кожен проєкт має партнерів з обох сторін кордону, а фінансування поєднує ресурси ЄС і національні внески. Структурно програми включають спільне планування, фінансування, моніторинг та оцінку, а технічну координацію забезпечують Спільні технічні секретаріати. Такий механізм формує інституційну основу довіри та відповідальності у транскордонних проєктах.

Тематика програм ENI CBC охоплює широкий спектр напрямів: розвиток прикордонної інфраструктури, охорону довкілля, управління природними ресурсами, підвищення конкурентоспроможності малого бізнесу, інновації, освіту та охорону здоров'я. У контексті України особливе значення мають програми «Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна 2014–2020» та «Польща–Білорусь–Україна 2014–2020», у межах яких реалізовано сотні проєктів за участі українських органів місцевого самоврядування, університетів і громадських організацій [28]. Зокрема, значна частина цих ініціатив була спрямована на розвиток екологічної

безпеки, охорону культурної спадщини, покращення медичних послуг у прикордонних громадах і підтримку молодіжного обміну.

Підсумовуючи, можна зазначити, що програми INTERREG і ENI CBC є не лише фінансовими інструментами ЄС, а й концептуальною платформою європейської інтеграції. Вони поєднують цілі згуртованості, розвитку територіальної солідарності та розбудови мереж партнерства між регіонами Європи. Для України і, зокрема, для Закарпаття участь у цих програмах стала ключовим каналом європеїзації регіональної політики, який дозволяє не лише реалізовувати проєкти розвитку, а й поступово інтегрувати місцеве врядування у європейську систему управління [29; 12; 42].

Одним із **пріоритетних напрямків реалізованих проєктів є розвиток прикордонної інфраструктури**. Закарпаття має стратегічне значення як транспортний коридор між Україною та Європейським Союзом, тому значна частина транскордонних ініціатив спрямована на модернізацію автомобільних і залізничних шляхів, пунктів пропуску, мостів та логістичних центрів. Завдяки проєктам у межах програм INTERREG V-A та ENI CBC здійснено реконструкцію доріг міжнародного значення, оновлено прикордонні переходи «Ужгород–Вишне Немецьке» та «Лужанка–Берегшурань», проведено цифровізацію митних процедур [14; 28]. Такі ініціативи не лише покращують транспортну доступність регіону, а й інтегрують його у європейську систему транзитних маршрутів.

Важливим напрямом співпраці є **екологічна безпека та управління природними ресурсами**. Через географічне положення в басейні річок Тиса й Латориця, Закарпаття стикається з ризиками паводків, ерозії ґрунтів і забруднення довкілля. У межах транскордонних програм реалізуються спільні українсько-угорські та українсько-словацькі проєкти з протипаводкового захисту, моніторингу стану водних ресурсів, розвитку системи раннього оповіщення та екологічної освіти.

Не менш важливим є напрям **розвитку місцевої економіки та підтримки малого і середнього бізнесу**. Європейські програми сприяють формуванню

кластерів економічної взаємодії, зокрема в галузях туризму, сільського господарства та зеленої енергетики. У межах ініціатив INTERREG реалізовано проекти, спрямовані на створення спільних бізнес-інкубаторів, навчальних центрів для підприємців і консультаційних платформ для експорту продукції місцевих виробників на ринки ЄС [42, с. 35].

Особливе місце у транскордонній співпраці області посідають **соціальні та культурно-гуманітарні проекти**. У межах проектів ENI CBC здійснювалися реставрація історичних пам'яток, проведення фестивалів європейської культури, організація молодіжних обмінів та спільних освітніх програм між Ужгородським університетом і навчальними закладами Словаччини, Угорщини та Румунії.

Значна частина проектів останнього десятиліття спрямована також на **цифровізацію та розвиток інноваційного потенціалу**. Під впливом європейської політики «зеленої та цифрової трансформації» у регіоні запроваджуються технологічні рішення для розвитку електронного врядування, цифрового картографування туристичних об'єктів, енергомоніторингу та розумного управління міською інфраструктурою [8].

Окрему увагу у структурі транскордонних проектів займають **програми розвитку туризму та креативних індустрій**. Завдяки підтримці ЄС у Закарпатті розвиваються маршрути зеленого туризму, мережі еко-готелів, культурно-освітні простори та спільні туристичні бренди з регіонами Словаччини й Угорщини. Таким чином, туристичні ініціативи набувають значення інструменту міжкультурної дипломатії, зміцнюючи позитивний імідж України в європейському просторі.

За даними офіційних звітів Європейської комісії, участь України у програмах INTERREG і ENI CBC дозволила залучити мільйони євро прямих інвестицій у розвиток місцевої інфраструктури, логістики, туризму та бізнес-кластерів [29]. У межах програмного періоду 2014–2020 років реалізовано понад 120 проектів за участі закарпатських організацій, серед яких — реконструкція доріг місцевого значення, створення спільних туристичних маршрутів і будівництво логістичних терміналів на прикордонних переходах.

Соціальний ефект транскордонних програм проявився передусім у підвищенні рівня взаємодії громад і розширенні соціальної інфраструктури. Завдяки участі у проєктах ЄС у регіоні реалізовано програми модернізації шкіл і лікарень, розвитку інклюзивної освіти, а також створення центрів соціальної адаптації для вразливих категорій населення [14].

Особливо помітним є зростання активності громадських організацій і молодіжних об'єднань, які виступають партнерами у реалізації проєктів із розвитку громадянського суспільства, екологічної освіти та гендерної рівності.

Важливою складовою результативності є посилення інституційного потенціалу місцевого самоврядування. Участь органів влади Закарпаття в транскордонних програмах сприяла запровадженню європейських підходів до стратегічного планування, управління фінансами, моніторингу та оцінювання ефективності проєктів.

Помітним є також вплив реалізованих ініціатив на екологічний стан регіону. Програми ENI CBC забезпечили фінансування низки проєктів з охорони довкілля, управління водними ресурсами та розвитку систем раннього попередження про стихійні лиха. Зокрема, у рамках проєктів українсько-угорського партнерства було встановлено автоматизовані пункти моніторингу рівня води на річках.

Культурно-гуманітарний вимір результатів проєктів виявився у зміцненні європейської ідентичності населення регіону. Цей процес особливо помітний серед молоді, яка бере активну участь у програмах студентських і професійних обмінів, реалізованих у межах Erasmus+ та INTERREG Youth.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що реалізовані у Закарпатській області транскордонні проєкти дали багатовимірний ефект — економічний, соціальний, екологічний і культурний. Вони забезпечили не лише модернізацію інфраструктури, але й зміцнили соціальний капітал, підвищили рівень довіри між громадами, розширили економічні зв'язки та сприяли утвердженню європейських принципів ефективного врядування. Отже, транскордонне співробітництво виявилось не просто інструментом фінансування розвитку, а системним механізмом

європеїзації регіону, що сприяє підвищенню його конкурентоспроможності та політичній стабільності [59; 19; 68].

Отже, участь Закарпатської області у програмах INTERREG та ENI CBC має глибокий мультиплікативний ефект. Вона не лише сприяла економічному зростанню, модернізації інфраструктури та покращенню екологічної ситуації, але й спричинила глибокі соціокультурні зміни, пов'язані з утвердженням європейських норм управління і громадянської активності. У цьому сенсі транскордонне співробітництво стало не просто механізмом фінансування розвитку, а засобом структурної трансформації регіону в напрямі європейських стандартів ефективності, прозорості та сталості.

### **2.3. Інституційно-правові механізми реалізації транскордонних проєктів у регіоні**

Основним **нормативно-правовим документом**, який сьогодні визначає правові засади транскордонного та міжнародного територіального співробітництва, є Закон України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» від 24 квітня 2024 року № 3668-ІХ. У чинній редакції він визначає міжнародне територіальне співробітництво як «спільну діяльність територіальних громад, органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади та відповідних органів іноземних держав, спрямовану на розвиток добросусідських відносин, реалізацію спільних програм і проєктів у сферах економічного, соціального, культурного та інфраструктурного розвитку» [26]. Документ визначає форми співробітництва, включно зі створенням єврорегіонів та ЄОТС, участю у програмах Європейського Союзу, а також встановлює механізми фінансування, державної підтримки й координації таких ініціатив.

Важливу роль у формуванні правової основи відіграє також Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР, який визначив повноваження місцевих рад і виконавчих органів щодо укладення

міжнародних договорів між територіальними громадами, а також участі у спільних програмах регіонального розвитку [27]. Саме на підставі цього закону органи місцевого самоврядування отримали юридичне право виступати учасниками транскордонних угод, що відповідає принципам Європейської хартії місцевого самоврядування (1985 р.), ратифікованої Україною у 1997 році [54].

Інституційно-правові засади транскордонної співпраці визначені також Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки, ухваленою постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695. Цей стратегічний документ закріплює транскордонне співробітництво як один із інструментів підвищення конкурентоспроможності регіонів, визначаючи серед пріоритетів розвиток єврорегіонів, створення спільних інституцій управління та залучення фінансування з програм ЄС [6]. У цьому контексті важливими є норми, визначені низкою законодавчих актів, які регулюють взаємодію органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у питаннях реалізації транскордонних проєктів. Саме вони встановлюють механізми координації, контролю й моніторингу виконання таких проєктів.

Значну роль у гармонізації українського законодавства з європейським відіграють міжнародні правові документи. Насамперед це Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами (Мадрид, 1980), яка встановлює принципи добровільності, рівноправності, субсидіарності та взаємної вигоди для сторін співпраці [54]. Важливим доповненням до неї стала Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014), яка надала українським регіонам право брати участь у програмах територіального співробітництва та регіонального розвитку за підтримки Європейського інструменту сусідства [40].

Крім того, розвиток правового регулювання ТКС в Україні тісно пов'язаний із процесом децентралізації. Внаслідок цього місцеві органи влади отримали більше автономії у плануванні розвитку, формуванні партнерських зв'язків та управлінні міжнародними проєктами. Цей процес підкріплюється нормативно — через

оновлення Бюджетного кодексу України та законодавства про міжмуніципальне співробітництво.

Важливим елементом правової системи транскордонного співробітництва є й участь України в європейських програмах територіального розвитку — INTERREG, ENI CBC, а з 2021 року — INTERREG NEXT. Кожна з них має свої регламентуючі документи, що визначають правила відбору, моніторингу, звітності та аудиту проєктів. Згідно з позицією Європейської комісії, ці програми реалізують принцип «спільного управління» (англ. *shared management*), за яким відповідальність за виконання поділяється між Європейською Комісією та національними органами держав [Європейська комісія, 2020]. Для України така участь означає поступову інтеграцію у систему європейського адміністративного права, зокрема у питаннях фінансового контролю та прозорості.

Підсумовуючи, можна зазначити, що нормативно-правова база транскордонного співробітництва України поєднує національні та міжнародні механізми регулювання. Вона розвивається у напрямі гармонізації з європейськими стандартами, забезпечуючи правові підстави для участі регіонів у спільних програмах розвитку. Таким чином, нормативно-правове забезпечення транскордонного співробітництва є фундаментом, на якому базується практична реалізація інтеграційних процесів, зокрема в Закарпатській області — регіоні, що виступає своєрідним полігоном для апробації європейських підходів до регіональної політики.

**Координаційну роль у сфері транскордонного співробітництва на території області** відіграє Закарпатська обласна державна адміністрація (ОДА), у структурі якої діє окремий відділ міжнародного співробітництва та транскордонних зв'язків. Цей підрозділ забезпечує взаємодію між місцевими органами влади, інституціями Європейського Союзу, дипломатичними представництвами та спільними органами управління програмами INTERREG і ENI CBC. До його завдань належать підготовка проєктних заявок, організація моніторингу реалізованих ініціатив, координація дій з обласними радами сусідніх регіонів

Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Як зазначено на офіційному вебпорталі Закарпатської ОДА, адміністрація виконує роль основного регіонального партнера у спільних програмах ЄС і забезпечує комунікацію між національними та місцевими рівнями управління [14].

Важливе місце у системі управління займає Закарпатська обласна рада, яка представляє інтереси місцевих громад у сфері міжнародного співробітництва. Вона ухвалює регіональні програми розвитку, затверджує участь області в міжнародних ініціативах і здійснює контроль за використанням коштів, отриманих із зовнішніх джерел. На її основі створено Постійну комісію з питань євроінтеграції, транскордонного співробітництва та туризму, яка координує роботу органів місцевого самоврядування, громадських організацій та бізнесу в межах спільних проєктів [4].

Суттєву роль у реалізації транскордонних програм відіграють Єврорегіони, у межах яких діє Закарпаття, насамперед Карпатський Єврорегіон, створений у 1993 році. Його діяльність спрямована на координацію спільних проєктів між прикордонними регіонами України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. До структури Єврорегіону входять спільна рада, секретаріат та робочі групи за напрямками (економіка, екологія, туризм, освіта), які забезпечують координацію дій між національними партнерами.

Окрім цього, у Закарпатті функціонують спеціалізовані агенції регіонального розвитку, що виконують роль експертно-аналітичних і проєктних центрів. Найбільш активною є Агенція регіонального розвитку Закарпатської області, створена відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики». Вона надає консультаційну підтримку громадам у підготовці заявок на міжнародні гранти, проводить тренінги з управління проєктами, організовує зустрічі партнерів і форуми з питань транскордонної співпраці [44].

Ужгородський національний університет є постійним учасником проєктів у межах програм INTERREG, Erasmus+ і ENI CBC, виконуючи аналітичні дослідження з питань сталого розвитку Карпатського регіону, міграційних процесів

та європеїзації місцевого самоврядування. Активно діють і громадські організації, такі як «Європейський центр транскордонного співробітництва», «Закарпатський центр розвитку та консультацій», які спеціалізуються на розробці й реалізації спільних проєктів у сфері освіти, екології та цифровізації [14].

Ефективне функціонування транскордонного співробітництва Закарпатської області значною мірою залежить від налагодження стабільних форм взаємодії з європейськими партнерами. Такі форми охоплюють інституційно закріплені механізми — спільні комітети, координаційні ради, агенції регіонального розвитку та дорадчі органи, створені для реалізації програм INTERREG, Європейського інструменту сусідства (ENI CBC) та інших ініціатив ЄС.

На територію регіону поширюється дія трьох спільних технічних секретаріатів (англ. Joint Technical Secretariats), що забезпечують реалізацію програм Європейського Союзу у форматах INTERREG та ENI/INTERREG NEXT. Центральний Спільний технічний секретаріат розташований у Будапешті (Угорщина) та відповідає за координацію, моніторинг і адміністративний супровід транскордонних проєктів за участю Закарпаття. Другий секретаріат функціонує в Кошице (Словаччина), підтримуючи словацько-український напрям співробітництва та взаємодію партнерів на операційному рівні. Третій офіс спільного технічного секретаріату програм Interreg з польським компонентом, розташований у Жешуві (Польща), який забезпечує реалізацію ініціатив на напрямі Польща–Словаччина–Україна. У Ніредьгазі (Угорщина) є контактний пункт, що забезпечує інформаційну підтримку, консультації заявникам і комунікацію з місцевими громадами прикордонних регіонів. У сукупності ці інституції формують організаційну інфраструктуру, яка забезпечує ефективне планування, впровадження та моніторинг транскордонних ініціатив у Закарпатській області.

Таким чином, інституційна система ТКС у регіоні є практичним втіленням європейських принципів партнерства, субсидіарності та відповідального управління, що забезпечує стабільність і результативність транскордонної політики.

Важливою особливістю регіону є те, що **органи місцевого самоврядування** активно залучаються до участі у програмах INTERREG і ENI CBC, виступаючи як головні бенефіціари або партнери проєктів. У межах цих програм муніципалітети спільно з іноземними громадами розробляють і реалізують ініціативи у сфері розвитку інфраструктури, охорони довкілля, туризму, освіти, цифровізації та підвищення енергоефективності. Наприклад, громади Ужгорода, Берегова та Виноградова брали участь у проєктах з модернізації систем водопостачання, створення екологічних центрів та туристичних маршрутів за підтримки Європейського інструменту сусідства [14].

Одним із важливих напрямів діяльності органів місцевого самоврядування є розвиток єврорегіональної співпраці. Закарпатські громади беруть активну участь у діяльності Карпатського єврорегіону, зокрема через робочі групи у сфері економіки, культури, туризму, охорони довкілля та інновацій. Вони виступають партнерами у спільних проєктах, що фінансуються з програм INTERREG V-A та INTERREG NEXT. Така діяльність не лише розширює можливості для міжмуніципальної співпраці, а й формує нові управлінські компетенції у представників місцевої влади.

Органи місцевого самоврядування також виступають каталізаторами залучення громадськості до процесів транскордонного розвитку. У багатьох громадах області створено консультаційні ради, публічні платформи та агенції місцевого розвитку, які координують участь громадян, підприємців і неурядових організацій у підготовці проєктів.

У багатьох громадах розроблені стратегії транскордонного розвитку, що узгоджуються з обласними та національними документами. Такі стратегії передбачають визначення пріоритетних партнерів, тематичних напрямів і механізмів фінансування проєктів. Важливим інструментом є створення спільних робочих груп і мереж партнерства з громадами Східної Словаччини, Північної Угорщини та Північно-Західної Румунії, що дозволяє забезпечити сталість співпраці після завершення фінансування з боку ЄС [29].

Отже, роль органів місцевого самоврядування у транскордонному співробітництві Закарпатської області є визначальною. Вони забезпечують безпосередню реалізацію спільних ініціатив, виступають координаторами партнерських зв'язків і провідниками європейських практик на місцевому рівні. Таким чином, органи місцевого самоврядування не лише сприяють економічному розвитку регіону, але й формують основу демократичного врядування, партнерства та європейської ідентичності у прикордонних громадах.

#### **2.4. Аналіз ефективності транскордонних програм: результати, проблеми, тенденції**

У міжнародній практиці оцінювання ефективності програм транскордонного співробітництва базується на комплексному підході, що поєднує кількісні та якісні критерії. Кількісні показники відображають фінансовий аспект — обсяги залучених коштів, кількість реалізованих проєктів, кількість партнерів, створених робочих місць, модернізованих об'єктів інфраструктури. Натомість якісні критерії охоплюють рівень партнерської взаємодії, інституційну сталість, підвищення довіри між громадами, а також впровадження європейських управлінських стандартів [68].

Методика оцінювання ефективності у межах програм INTERREG та ENI CBC передбачає застосування системи індикаторів результативності, розроблених Європейською комісією. Вона включає чотири групи показників: ресурсні (обсяг фінансування, структура джерел), вихідні (кількість завершених проєктів, створені об'єкти, нові робочі місця), результативні (зміни у рівні зайнятості, туристичному потоці, екологічній безпеці, доступності послуг) та впливові (довгострокові ефекти для економіки, соціальної згуртованості, європейської ідентичності). Згідно з документами Європейської комісії, така багаторівнева система «забезпечує можливість не лише звітування, але й стратегічного управління на основі доказів (англ. evidence-based policy)» [8].

У межах Закарпатської області оцінювання ефективності програм здійснюється спільно органами державної влади, місцевого самоврядування та партнерськими інституціями ЄС. Відповідальність за моніторинг і контроль покладено на Закарпатську обласну державну адміністрацію, яка співпрацює зі Спільними технічними секретаріатами. За результатами аналізу, проведеного обласним відділом міжнародного співробітництва, найвищі показники ефективності демонструють проекти у сферах енергозбереження, охорони довкілля, інфраструктури та туризму [14].

Особливе місце у методиці оцінювання займає аналіз соціального ефекту програм. Для його вимірювання використовуються індикатори рівня міжгромадської взаємодії, участі молоді в освітніх програмах, гендерного балансу в управлінні проектами та соціальної інклюзії.

Важливим компонентом методики є оцінка сталості (англ. sustainability) реалізованих проєктів — здатності результатів зберігатися після завершення фінансування. Для цього аналізується наявність власних джерел фінансування, інституційна спроможність бенефіціарів і рівень локальної підтримки ініціатив. У межах Закарпаття особливу увагу приділяють тому, чи стали проєкти каталізаторами подальших інвестицій і чи трансформували вони управлінські практики на місцевому рівні.

Таким чином, методика оцінювання ефективності програм транскордонного співробітництва має комплексний характер і базується на поєднанні фінансових, інституційних, соціальних та культурних показників. Вона дозволяє не лише виміряти успішність реалізації окремих проєктів, а й оцінити їх внесок у європеїзацію регіонального розвитку. Отже, для Закарпаття система моніторингу і оцінювання не лише фіксує досягнення, але й виступає інструментом підвищення якості управління, відкритості та відповідальності у сфері транскордонного співробітництва.

Одним із **найвагоміших досягнень** стало покращення прикордонної інфраструктури. У рамках програм INTERREG V-A та ENI CBC «Угорщина–

Словаччина–Румунія–Україна» реалізовано проекти з реконструкції доріг місцевого значення, оновлення мостів і модернізації пунктів пропуску, зокрема «Ужгород–Вишне Немецьке» та «Лужанка–Берегшурань» [29]. Це дало змогу скоротити транспортні витрати, збільшити потік товарів і пасажирів, а також інтегрувати транспортну мережу області у загальноєвропейську систему.

Важливим результатом стало зміцнення екологічної безпеки та управління природними ресурсами. У рамках транскордонних проектів здійснено заходи з протипаводкового захисту басейнів Тиси й Латориці, впроваджено систему моніторингу рівня води та раннього попередження про паводки.. Крім того, реалізовано кілька ініціатив з розвитку екотуризму, енергоефективних технологій та утилізації відходів, що відповідає цілям сталого розвитку ООН і пріоритетам Європейської зеленої угоди.

Економічний ефект програм виявився у зростанні активності малого і середнього бізнесу, створенні нових робочих місць і розширенні можливостей для підприємництва. У результаті реалізації проектів у сфері туризму, харчової промисловості, деревообробки та альтернативної енергетики у Закарпатті було створено десятки нових підприємств, які орієнтуються на експорт до країн ЄС.

Не менш значущими є соціальні та культурні результати. Програми ЄС дали змогу реалізувати проекти з розвитку освіти, охорони здоров'я, інклюзії та міжкультурного діалогу. Завдяки співпраці Ужгородського національного університету з університетами Ніредьгази (Угорщина) та Кошице (Словаччина) запроваджено спільні магістерські програми, молодіжні обміни та літні школи в межах проектів Erasmus+ і INTERREG.

Позитивні результати виявилися також у зміцненні інституційного потенціалу місцевого самоврядування. Завдяки участі у програмах ЄС громади отримали досвід підготовки грантових заявок, управління фінансами, проведення моніторингу та звітності.

Попри значні досягнення у сфері транскордонного співробітництва, Закарпатська область стикається з низкою **системних проблем**, які обмежують повну реалізацію її потенціалу як прикордонного регіону.

Однією з найсуттєвіших проблем є недостатня координація між державним, регіональним та місцевим рівнями влади. Відсутність чітко визначеного механізму взаємодії між міністерствами, обласними адміністраціями й громадами призводить до дублювання функцій, затримок у реалізації проєктів і ускладнює процес звітності перед європейськими партнерами. Унаслідок цього окремі громади залишаються поза можливостями участі в міжнародних програмах через брак координаційної підтримки.

Другою проблемою виступає обмежена фінансова спроможність місцевих органів влади. Для багатьох територіальних громад участь у програмах ЄС є складною через вимогу співфінансування проєктів, що вимагає наявності власних коштів або донорських джерел. Крім того, складні процедури підготовки заявок, тендерних відборів і фінансової звітності вимагають фахових компетенцій, яких часто бракує у невеликих муніципалітетів.

Не менш важливим бар'єром залишається бюрократична складність процедур з боку як українських, так і європейських інституцій. Процес погодження проєктів часто триває надто довго, що призводить до втрати актуальності ініціатив або зміни їхньої економічної доцільності. До цього додаються складнощі митного та прикордонного контролю, що обмежують мобільність людей і товарів, попри спільні наміри країн-членів ЄС та України щодо спрощення режиму перетину кордону.

Суттєвим викликом для сталого розвитку транскордонного співробітництва є недостатній рівень кадрової підготовки у сфері проєктного менеджменту. У невеликих громадах і організаціях часто бракує фахівців, здатних готувати якісні грантові заявки, вести фінансову документацію та забезпечувати звітність відповідно до вимог ЄС. Саме тому одним із пріоритетів майбутніх програм має стати розвиток освітніх і тренінгових ініціатив у сфері європейського врядування.

Інституційні та адміністративні труднощі доповнюються соціальними бар'єрами. Попри позитивні зрушення, частина населення прикордонних територій усе ще має обмежене розуміння сутності європейських програм і низький рівень залучення до їх реалізації. Це створює ризик, що транскордонне співробітництво сприйматиметься як діяльність чиновників, а не як спільна справа громад.

Загалом основними бар'єрами у розвитку транскордонної співпраці Закарпаття є нестача фінансових ресурсів, кадрового потенціалу та інституційної координації, а також бюрократичні обмеження й соціальна інерція. Таким чином, для подолання наявних проблем необхідне поєднання законодавчих, організаційних і освітніх заходів, спрямованих на підвищення спроможності регіону ефективно функціонувати у межах європейського транскордонного простору.

### **Висновки до розділу 2**

Проведений аналіз засвідчив, що Закарпатська область посідає унікальне місце у системі транскордонної взаємодії України з країнами Європейського Союзу. Її геополітичне положення, історико-культурна спадщина та поліетнічна структура населення створюють природне підґрунтя для розвитку партнерських відносин і формування єдиного європейського простору співпраці. Транскордонність тут має не лише економічний, але й глибокий соціокультурний вимір, що виявляється у сталих контактах між громадами, освітніми інституціями та культурними організаціями. У цьому сенсі Закарпаття виступає не периферією, а динамічним комунікаційним мостом між Україною та Центральною Європою.

Результати участі регіону в програмах INTERREG і Європейського інструменту сусідства (ENI CBC) доводять, що саме транскордонне співробітництво стало одним із найдієвіших інструментів європейської інтеграції на місцевому рівні. Його ефекти проявляються у модернізації інфраструктури, зміцненні економічного потенціалу, розвитку малого бізнесу, підвищенні екологічної безпеки та активізації міжкультурного діалогу. Одночасно участь у програмах ЄС сприяла формуванню нової управлінської культури, що ґрунтується

на принципах субсидіарності, партнерства, прозорості та відповідальності — цінностях, які поступово утверджуються у місцевій політиці регіону.

Попри досягнення, розвиток транскордонної співпраці стикається з низкою викликів — інституційних, фінансових і кадрових. Недостатня координація між рівнями влади, складні бюрократичні процедури, обмежена спроможність громад до співфінансування та нестача фахівців з проєктного менеджменту залишаються системними перешкодами. Водночас саме подолання цих бар'єрів відкриває перспективи якісного оновлення моделі транскордонного врядування. Посилення кадрового потенціалу, цифровізація управління, залучення громадянського суспільства й розширення міжнародних партнерств визначають майбутній напрям розвитку регіональної інтеграції.

Таким чином, досвід Закарпатської області свідчить про поступовий перехід від участі в окремих європейських програмах до формування власної стратегії сталого транскордонного розвитку. Цей процес відбувається у логіці європеїзації знизу, коли місцеві громади стають не лише об'єктами допомоги, а повноцінними суб'єктами інтеграційної політики. Саме це створює підґрунтя для подальшого аналізу у третьому розділі — визначення **моделей та індикаторів ефективності транскордонної взаємодії**, оцінювання її впливу на соціально-економічну динаміку регіону та формування практичних рекомендацій щодо підвищення результативності ТКС у межах європейського простору співробітництва.

## РОЗДІЛ 3

### ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

#### 3.1. Європейський досвід модернізації транскордонного управління

Європейський досвід транскордонного управління базується на багаторівневій системі координації політик, у межах якої регіональні та місцеві органи влади отримують реальні повноваження у сфері міжнародної взаємодії. Ключовим чинником цього процесу є поєднання принципів субсидіарності, партнерства та багаторівневого врядування (англ. *multilevel governance*), що забезпечують ефективну взаємодію між європейськими, національними та місцевими рівнями управління [48].

У державах-членах ЄС можна виокремити кілька основних моделей транскордонного управління — інституційну, програмно-проектну, асоціативну та змішану. Їхня типологія узагальнена в таблиці 1 (див. Додаток А.1), де подано ключові критерії розмежування за формою організації, рівнем автономії та ступенем участі місцевих органів влади.

Після 2022 року, у зв'язку з повномасштабною агресією РФ проти України, європейські моделі транскордонного управління почали активніше включати безпековий та кризовий виміри. Програми транскордонного співробітництва були адаптовані до потреб підтримки українських регіонів, насамперед прикордонних областей, через фінансування гуманітарних, логістичних та інфраструктурних проєктів. Таким чином, класичні інституційні та програмні моделі ТКС доповнилися функціями реагування на надзвичайні ситуації та підтримки країн-кандидатів на вступ до ЄС.

Інституційна модель, характерна для прикордонних регіонів Західної Європи (Франція–Німеччина, Нідерланди–Бельгія), ґрунтується на створенні

спеціалізованих транскордонних установ — спільних секретаріатів, агенцій розвитку, технічних комітетів. Саме ці структури координують реалізацію політик на регіональному рівні, виступаючи «постійними посередниками» між національними адміністраціями [71]. Типовим прикладом є Європейське об'єднання територіального співробітництва (EGTC) «Euregio Meuse-Rhine», яке має власний бюджет, штат і право укладати угоди з національними та європейськими інституціями [69].

Програмно-проектна модель застосовується переважно у Центральній і Південній Європі, де координація здійснюється через спільні програми ЄС — передусім INTERREG та ENI/NDICI CBC. Тут транскордонне управління реалізується через коротко- та середньострокові проекти з чітко визначеними цілями, графіком і системою моніторингу. Приклади програмного підходу подано у Додатку Б, рис. 1, де візуалізовано схему розподілу функцій між координаторами, бенефіціарами та наглядовими органами.

Асоціативна модель, характерна для Північної та Східної Європи (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), ґрунтується на діяльності транскордонних асоціацій і єврорегіонів, що об'єднують представників місцевих громад, бізнесу та громадських організацій. Єврорегіони «Neisse–Nisa–Nysa» і «Carpathia» є показовими прикладами ефективної міжмуніципальної співпраці, де рішення ухвалюються колегіально на основі консенсусу.

Змішана модель, яку дедалі частіше застосовують держави Південно-Східної Європи (Італія, Словенія, Хорватія, Румунія), поєднує інституційну стабільність і проектну динаміку. Вона дозволяє адаптувати транскордонне управління до різних правових систем і рівнів політичної централізації.

Європейський досвід також засвідчує, що найефективніше транскордонне управління реалізується там, де забезпечено синергію між інституційними механізмами й місцевими ініціативами. У Франції та Німеччині діють постійні спільні комісії з питань регіонального планування, у Польщі та Словаччині — міжурядові ради з координації прикордонного співробітництва, у країнах

Бенілюксу — міжміністерські комітети з транскордонного врядування [71]. Після 2022 року такі спільні механізми стали також інструментами координації підтримки України в умовах війни, включно з питаннями тимчасового захисту біженців, логістики гуманітарних вантажів та інтеграції України у внутрішній ринок ЄС.

Досвід держав-членів ЄС підтверджує, що успішне транскордонне управління потребує сталої нормативної бази, професійного апарату управління й політичної волі. Як показано у Додатку В (фрагменті угод про створення EGTC), інституціоналізація партнерств забезпечує стабільність взаємодії навіть за зміни урядів чи політичних пріоритетів. Ці моделі слугують орієнтиром для країн-сусідів ЄС, зокрема України, де подібні практики можуть бути адаптовані до умов регіональної політики Закарпаття.

Однією з найуспішніших інституційних інновацій Європейського Союзу у сфері транскордонного управління стали **Європейські групи територіального співробітництва** (EGTC — European Groupings of Territorial Cooperation). Вони створені з метою подолання адміністративних і правових бар'єрів між регіонами різних держав-членів ЄС та забезпечення ефективної реалізації спільних проєктів розвитку.

Правову основу для діяльності EGTC закладено Регламентом (ЄС) № 1082/2006 Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2006 року, який уперше дозволив суб'єктам різних держав створювати юридичні особи за єдиними правилами. Цей нормативний акт став визначальним кроком у формуванні нової парадигми територіального управління, де спільні адміністративні структури отримують правосуб'єктність і можливість самостійно реалізовувати програми, фінансовані з фондів ЄС [32]. Згодом, у 2013 році, прийнято оновлений Регламент (ЄС) № 1302/2013, який уточнив процедури створення EGTC, розширив можливості участі партнерів із держав-сусідів ЄС та зміцнив механізми моніторингу діяльності.

EGTC відрізняються від традиційних єврорегіонів тим, що мають юридичний статус, спільний бюджет, чітко визначені компетенції й механізми внутрішнього

управління. Вони можуть самостійно підписувати контракти, бути бенефіціарами програм ЄС і володіють правом укладати угоди з третіми сторонами [69].

Станом на 2024 рік у Європейському Союзі функціонує понад 80 EGTC, які охоплюють майже всі прикордонні регіони континенту. Їхня територія охоплює понад 30 % населення ЄС, а загальний бюджет перевищує 1,5 млрд євро [Комітет регіонів ЄС, 2024]. Найбільш відомими прикладами є EGTC «Euregio Meuse-Rhine» (Бельгія–Нідерланди–Німеччина), EGTC «Pyrénées–Méditerranée» (Франція–Іспанія), EGTC «TATRY» (Польща–Словаччина) та EGTC «Carpathia», до якої входять прикордонні регіони Польщі, Словаччини, Угорщини та України.

Повномасштабна війна проти України актуалізувала роль EGTC як інструментів солідарності та підтримки країн-сусідів ЄС. Частина EGTC, до складу яких входять регіони, суміжні з Україною (зокрема EGTC «Carpathia»), розширили свою діяльність за рахунок проєктів, пов'язаних з прийомом біженців, підтримкою місцевих громад, посиленням транскордонної логістики та гуманітарних коридорів.

Згідно з дослідженням Л. Сикори, EGTC можна класифікувати за трьома типами:

1. операційні, які реалізують конкретні проєкти та програми розвитку;
2. стратегічні, що займаються довгостроковим плануванням і узгодженням політик;
3. комбіновані, які поєднують обидві функції [72].

Таке розмежування дозволяє адаптувати модель EGTC до різних адміністративних культур і ступенів децентралізації у державах-членах.

Важливо, що EGTC забезпечують високий рівень автономії місцевих і регіональних влад у прийнятті рішень. Наприклад, у рамках EGTC «Euregio Meuse-Rhine» спільні органи мають право формувати власні програми транскордонного розвитку та подавати заявки на фінансування безпосередньо до Європейської комісії [Keating, 1998]. Цей приклад демонструє практичне втілення принципу субсидіарності — передавання повноважень тим рівням управління, які здатні найефективніше вирішувати конкретні завдання.

На рисунку 2 (див. Додаток Б, рис. 2) представлено схематичну структуру управління EGTC.

Діяльність EGTC демонструє практичні переваги децентралізованого управління: рішення приймаються на рівні партнерів, без затримок, пов'язаних із погодженням національних урядів. Це сприяє оперативності у впровадженні проєктів і підвищує довіру між учасниками[48, с. 44].

Водночас експерти звертають увагу на певні виклики, зокрема відмінності у правових системах, податкових режимах і мовних бар'єрах. Для їх подолання Європейська комісія у 2021 році розробила ініціативу “EGTC Monitoring Platform”, яка забезпечує моніторинг, методичну підтримку та обмін кращими практиками між групами.

Для України досвід функціонування EGTC є надзвичайно корисним, оскільки саме ця модель поєднує гнучкість проєктного підходу з інституційною стабільністю. Прикордонні регіони України, зокрема Закарпатська область, можуть використовувати механізми EGTC для реалізації програм у сферах екології, туризму, інновацій та інфраструктури. Після набуття Україною статусу країни-кандидата до ЄС значення EGTC для прикордонних регіонів ще більше посилюється: вони розглядаються як майбутні «мости» між політикою сусідства та повноцінною участю України в політиці згуртованості ЄС.

Однією з ключових передумов ефективного транскордонного управління у державах-членах ЄС є **узгодженість регіональних стратегій у межах загальноєвропейської політики згуртованості** (англ. Cohesion Policy). Цей підхід забезпечує синхронізацію цілей соціально-економічного розвитку прикордонних територій і створює спільну рамку для планування та фінансування проєктів.

Згідно з підходом Європейської комісії, стратегічна координація реалізується через Партнерські угоди, які укладаються між ЄС і кожною державою-членом. Ці документи визначають пріоритети інвестицій, узгоджені з національними та регіональними стратегіями розвитку. У межах таких угод формується Система управління програмами Європейських структурних і інвестиційних фондів (ESIF),

що включає Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF) і Фонд згуртованості (CF). Взаємодія цих інструментів забезпечує інтеграцію фінансування та унеможливорює дублювання проєктів.

Особливого значення така координація набуває у прикордонних регіонах, де наявні різні адміністративні традиції та рівні економічного розвитку.

Однією з найуспішніших практик є створення Європейських макрорегіональних стратегій (англ. EU Macro-Regional Strategies), які координують зусилля кількох країн і регіонів у межах спільних географічних просторів. Станом на 2024 рік діють чотири офіційні макрорегіональні стратегії ЄС:

- Стратегія для Балтійського моря (EUSBSR),
- Стратегія для Дунайського регіону (EUSDR),
- Стратегія для Адриатично-Іонічного регіону (EUSAIR),
- Стратегія для Альпійського регіону (EUSALP).

Ці стратегії є прикладами багаторівневого управління в дії: координація здійснюється між Європейською комісією, національними урядами, регіональними адміністраціями та EGTC, що відповідають за реалізацію конкретних завдань.

Для прикордонних регіонів Центральної та Східної Європи, зокрема для Карпатського макрорегіону, важливим орієнтиром є Стратегія ЄС для Дунайського регіону (EUSDR), у межах якої функціонують спільні платформи управління водними ресурсами, транспортною логістикою та туризмом. Участь прикордонних регіонів України в робочих групах цієї стратегії є важливим каналом поступового включення в європейські політичні й управлінські процеси. Після 2022 року участь прикордонних регіонів України в Дунайській стратегії набула нового змісту: поряд із класичними пріоритетами (транспорт, екологія, туризм) з'явилися завдання підвищення енергетичної безпеки, стійкості критичної інфраструктури та підтримки внутрішньо переміщених осіб.

У межах політики згуртованості широко застосовуються також інтегровані територіальні інвестиції (англ. Integrated Territorial Investments — ITI) та спільні стратегічні рамки (англ. Common Strategic Framework — CSF). Ці інструменти

дозволяють поєднувати ресурси різних фондів для досягнення комплексного ефекту розвитку.

Координація регіональних стратегій також передбачає активне використання цифрових платформ управління — наприклад, системи “Keer.eu”, яка дозволяє відстежувати реалізацію всіх проєктів INTERREG та ENI CBC, їхні бюджети, партнерів і територіальний вплив. У контексті війни ці платформи використовуються також для моніторингу переформатованих або нових проєктів, спрямованих на відновлення та відбудову українських прикордонних регіонів. Узагальнені дані про залучення фондів ЄС до програм територіальної співпраці подано у Додатку Б, рис. 3, що відображає структуру фінансування за макрорегіональними напрямками.

Для України такі практики координації є надзвичайно цінними. Вони демонструють, що транскордонне управління може бути ефективним лише тоді, коли локальні ініціативи інтегровані у ширший стратегічний контекст. Це передбачає гармонізацію регіональних стратегій розвитку з програмними документами ЄС, що й стане наступним етапом розвитку транскордонного управління в Україні.

**Європейський досвід формування системи транскордонного управління** демонструє, що успіх регіональних ініціатив залежить не лише від фінансових ресурсів, а передусім від інституційної сталості, правової визначеності та культури партнерства. Для **України** ці аспекти мають особливе значення, оскільки процес європеїзації вимагає не механічного відтворення європейських моделей, а їх адаптації до національних умов, адміністративної структури та політичної культури.

Першим напрямом адаптації є нормативно-правова гармонізація у сфері транскордонного співробітництва. Як показує практика держав-членів ЄС, створення стабільної правової основи для діяльності єврорегіонів і EGTC забезпечує довгостроковість партнерств і захищеність інвестицій. У цьому контексті особливо важливо врегулювати питання юридичної участі українських

територіальних громад у Європейських групах територіального співробітництва, зокрема визначення їх правового статусу та механізмів фінансування.

Другий напрям стосується інституційної спроможності місцевих органів влади. У державах ЄС успіх транскордонного управління забезпечується завдяки наявності професійних адміністративних структур — спільних секретаріатів, технічних офісів, агенцій розвитку. Для України актуальним є створення постійних спільних координаційних офісів у прикордонних областях, зокрема в Ужгороді, Мукачеві чи Чопі, які б забезпечували підготовку проектних заявок, юридичний супровід і моніторинг виконання програм. Подібна інфраструктура дозволила б перейти від фрагментарних проєктів до довгострокового планування розвитку прикордонних територій (див. Додаток Б, рис. 4 — модель організаційної структури постійного офісу).

Третій напрям — розвиток кадрового потенціалу у сфері міжнародного та регіонального управління. Досвід країн ЄС показує, що ефективне транскордонне управління базується на компетентних фахівцях, які володіють знаннями з європейського права, управління проєктами та фінансів ЄС. Університети прикордонних регіонів України, насамперед Ужгородський національний університет, можуть відіграти ключову роль у підготовці таких кадрів.

Четвертим напрямом є зміцнення міжмуніципального партнерства та участі громадськості. Європейський досвід доводить, що найуспішніші проєкти — це ті, у яких поєднуються ініціативи влади, бізнесу та громадських організацій. Для України перспективним є застосування підходу «multi-stakeholder governance», який передбачає залучення громад до процесу ухвалення рішень через дорадчі ради, транскордонні платформи та партнерські асамблеї. У Додатку А, табл. 2 подано узагальнену матрицю взаємодії ключових акторів транскордонного управління за моделлю ЄС.

П'ятий напрям — інтеграція стратегічного планування України у макрорегіональні ініціативи ЄС. Участь Закарпатської області в діяльності Дунайської стратегії (EUSDR) і програм INTERREG VI-A відкриває можливість для

використання інструментів інтегрованих територіальних інвестицій (ІТІ) та залучення ресурсів Фонду згуртованості. Для України це означає поступове формування власної моделі багаторівневого управління, сумісної з європейською системою.

Підсумовуючи, можна зазначити, що адаптація європейського досвіду транскордонного управління в Україні повинна відбуватися на засадах послідовності, інституційної зрілості та правової інтеграції. Європейська практика доводить: ефективне партнерство можливе лише тоді, коли місцеві органи влади діють у правовому полі, володіють компетенціями для управління проєктами та спираються на сталу координаційну інфраструктуру. Для Закарпатської області реалізація цих принципів може стати вирішальним чинником успішної європеїзації регіону та перетворення його на повноцінний елемент європейського політичного, економічного й адміністративного простору.

### **3.2. Пріоритетні напрями розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області**

Протягом останнього десятиліття транскордонна співпраця регіону зазнала суттєвих змін, що відображають еволюцію від проєктного підходу до стратегічного управління. Якщо у 2000-х роках співробітництво базувалося переважно на короткострокових грантових ініціативах, то з 2014 року відбулося поступове формування сталих партнерських мереж, інституціоналізація співпраці в рамках програм ENI CBC та INTERREG V–A “Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine 2014–2020”. Новий етап розпочався у 2022 році з початком повномасштабної війни проти України. Закарпатська область, ставши одним із ключових тилкових та приймаючих регіонів для внутрішньо переміщених осіб, була змушена переорієнтувати частину транскордонних проєктів на вирішення гуманітарних, соціальних та безпекових завдань. Це посилило значення транскордонного співробітництва як інструменту кризового управління та стійкості. Результати участі Закарпаття у цих програмах

подано в Додатку А, табл. 3, де узагальнено дані щодо кількості реалізованих проєктів, їх фінансування та галузевої спрямованості.

Географічна структура партнерств показана на карті транскордонних контактів (Додаток Б, рис. 5), що демонструє домінування зв'язків із регіонами Східної Словаччини, Північно-Східної Угорщини та Північної Румунії.

Після початку дії нової програми INTERREG VI–A «Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine 2021–2027» спостерігається перехід до стратегічно орієнтованих форматів співпраці. Її ключові тематичні пріоритети — інновації, енергетична ефективність, зміцнення інституційного потенціалу та безпека на кордонах — збігаються з цілями регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2027 року. Після набуття Україною статусу країни-кандидата до ЄС пріоритети програми INTERREG VI–A дедалі більше узгоджуються з євроінтеграційними цілями України, а Закарпаття розглядається як один із ключових регіонів «прифронтової європеїзації». Це дозволяє забезпечити взаємодоповнюваність між європейськими та українськими політиками розвитку.

Сучасні тенденції також характеризуються поступовою інституціоналізацією транскордонного управління. Як свідчить аналіз їхньої діяльності (див. Додаток А.4), основні зусилля спрямовано на розширення проєктної бази та підвищення рівня комунікації з партнерами у Словаччині, Польщі та Угорщині.

У сучасних умовах зростає значення публічно-приватного партнерства в реалізації транскордонних ініціатив. Все більше проєктів реалізується за участі малих і середніх підприємств, університетів, громадських організацій. Наприклад, спільні освітні ініціативи між Ужгородським національним університетом і Кошицьким технічним університетом спрямовані на розвиток дуальної освіти та інновацій у сфері ІТ. За даними, поданими у Додатку Б, рис. 6, кількість освітньо-наукових партнерств за останні п'ять років зросла майже удвічі.

Водночас існують і проблемні тенденції: нерівномірний рівень залученості територіальних громад, недостатня кількість підготовлених фахівців у сфері управління європейськими проєктами, а також слабка інтеграція результатів у

регіональні програми розвитку. Додатковим викликом став воєнний стан, який ускладнив реалізацію окремих проєктів, змінив логістику транскордонного руху та актуалізував питання безпеки на кордонах.

У цілому, сучасні тенденції свідчать про поступовий перехід від окремих ініціатив до стратегії довготривалого партнерства, що відповідає європейській логіці розвитку прикордонних регіонів. У наступних підпунктах буде розглянуто основні пріоритетні напрями розвитку транскордонного співробітництва Закарпаття, які узгоджуються з політикою ЄС і державними стратегічними документами України.

Після 2022 року інфраструктурний вимір транскордонного співробітництва Закарпаття доповнився завданнями забезпечення безпеки, гуманітарної логістики та функціонування «коридорів солідарності» між Україною та ЄС. Інфраструктурна взаємодія є ключовим чинником просторової інтеграції прикордонних територій та одним із найпріоритетніших напрямів транскордонного співробітництва Закарпатської області. Для Закарпаття, яке виконує роль стратегічного «транзитного вузла» між Україною та країнами Європейського Союзу, розвиток інфраструктури є не лише економічним, а й політичним пріоритетом, пов'язаним із європейською інтеграцією держави.

За останнє десятиліття реалізовано низку проєктів у межах програм ENI CBC та INTERREG V–A, спрямованих на підвищення транспортної доступності регіону та модернізацію прикордонних переходів. Зокрема, у межах проєктів «Via Carpatia UA–HU» та «CrossBorder Logistics» здійснено реконструкцію ділянок міжнародних автомобільних шляхів E58 (Ужгород–Міхайловце) та E81 (Мукачево–Сату-Маре), а також проведено технічне оновлення пунктів пропуску «Ужгород–Вишне Немецьке» і «Лужанка–Берегшурань». Зведені дані щодо реалізованих інфраструктурних проєктів наведено у Додатку А, табл. 5.

Пріоритетом наступного програмного періоду INTERREG VI–A «Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine 2021–2027» є розвиток транскордонної мобільності, що включає покращення залізничного та автомобільного сполучення, створення

логістичних хабів і «зелених» коридорів для малотоннажного транспорту. У період повномасштабної війни ці транспортні коридори набули критичного значення для експорту української продукції, імпорту гуманітарної допомоги та евакуації населення, що підкреслює стратегічну роль Закарпаття у забезпеченні зв'язку України з ЄС. Особливу увагу приділено реконструкції залізничних ліній Батєво–Захонь і Чоп–Чиєрна-над-Тісоу, які входять до європейського транспортного коридору TEN-T. Візуальну схему інтеграції регіону в мережу TEN-T подано на рисунку 7 (Додаток Б).

Іншим стратегічним напрямом є розвиток інфраструктури енергетичної взаємодії та зеленої енергетики. Під впливом Європейського зеленого курсу актуальним завданням стає модернізація енергетичних мереж і розвиток спільних проєктів у галузі відновлюваних джерел енергії. У межах програми «Cross-Border Energy Transition» у 2023–2024 роках реалізуються пілотні ініціативи зі створення сонячних станцій у Берегівському районі та систем моніторингу енергоспоживання на об'єктах комунальної інфраструктури (див. Додаток А.6).

Не менш важливим є напрям цифрової інфраструктури, що забезпечує інституційну та соціальну інтеграцію регіону. Розвиток широкопasmового інтернету в сільських громадах, створення електронних сервісів і цифрових платформ управління дозволяють мінімізувати просторову ізоляваність периферійних територій. У 2022–2024 роках за підтримки ЄС реалізується проєкт “eRegion Carpathians”, який охоплює 12 прикордонних громад і спрямований на впровадження електронного документообігу, електронних закупівель та цифрових карт місцевої інфраструктури.

Просторова інтеграція також передбачає розвиток туристично-рекреаційних кластерів як інструменту економічної активізації прикордонних громад. На території області створено кілька транскордонних туристичних маршрутів — «Карпатський шлях спадщини», «Вино та культура Закарпаття–Токай» та «Шлях замків Карпат», реалізація яких здійснюється спільно з партнерами зі Словаччини, Угорщини та Румунії. Ці ініціативи сприяють не лише економічному зростанню,

але й соціальній інтеграції населення по обидва боки кордону, формуючи відчуття спільного простору [69].

Особливу увагу приділено екологічній складовій просторової інтеграції. Відповідно до принципів сталого розвитку, усі нові інфраструктурні проекти мають проходити екологічну оцінку, а їх реалізація супроводжується природоохоронними заходами. У цьому контексті важливим є проект “TiszaClean”, який передбачає розчищення русла річки Тиса, будівництво систем фільтрації стічних вод і моніторинг якості водних ресурсів (див. Додаток А.7).

**Людський потенціал** є базовим ресурсом транскордонного співробітництва, адже саме знання, навички та міжкультурна компетентність визначають ефективність інтеграційних процесів. Після 24 лютого 2022 року розвиток людського потенціалу набув додаткового виміру, пов’язаного з інтеграцією внутрішньо переміщених осіб, перекваліфікацією кадрів та створенням умов для повернення фахівців після завершення воєнних дій. Для Закарпаття, яке історично поєднує українські, угорські, словацькі та румунські традиції, розвиток людського капіталу має не лише соціально-економічне, а й культурно-цивілізаційне значення.

У сучасний період пріоритетом є підготовка управлінських кадрів і підвищення професійної компетентності працівників органів місцевого самоврядування у сфері проектного менеджменту, фінансів ЄС та публічної дипломатії. На базі Ужгородського національного університету у 2022–2024 роках реалізовано кілька навчальних ініціатив спільно з Кошицьким технічним університетом і університетом Мішкольца. Програми підготовки охоплюють теми “Cross-border Project Management”, “European Territorial Governance” та “EU Financial Instruments”. Частина освітніх програм була адаптована до потреб управління в умовах кризи — включено модулі з кризового менеджменту, відновлення територій, використання інструментів ЄС для повоєнної відбудови. За даними Додатку А, табл. 8, щороку понад 150 слухачів із громад Закарпаття беруть участь у таких курсах.

Паралельно розвивається напрям академічної мобільності та наукової співпраці. Програми Erasmus+, Horizon Europe та Jean Monnet відкривають нові можливості для участі українських науковців у спільних дослідженнях. У межах програми Erasmus+ ICM 2021–2027 студенти й викладачі УжНУ співпрацюють із університетами Ніредьгази, Пряшева, Сату-Маре й Дебрецена. Ці ініціативи сприяють формуванню транскордонної академічної спільноти та поширенню європейських управлінських стандартів у сфері освіти [68].

Особливого значення набувають інноваційні ініціативи у сфері цифрової економіки, екологічних технологій та малого підприємництва. У 2023–2024 роках реалізуються проєкти “Smart Carpathians” і “Innovative Cross-Border Clusters”, спрямовані на підтримку молодіжного підприємництва, створення “start-up hub” в Ужгороді та мережі лабораторій «зеленої економіки» у прикордонних громадах згідно з узагальненими даними програм INTERREG.

Значну роль у розвитку людського капіталу відіграють і культурно-освітні проєкти, які формують спільну ідентичність населення прикордоння. Серед найбільш успішних — ініціативи «Carpathian Cultural Route» і «Музеї без кордонів», що реалізуються за підтримки програми Creative Europe. Ці проєкти сприяють розширенню культурної взаємодії, формуванню позитивного іміджу регіону та підвищенню туристичної привабливості.

Водночас одним із викликів залишається відтік кваліфікованої робочої сили до країн ЄС, що знижує людський потенціал для реалізації регіональних стратегій. Війна посилила ці тенденції, адже значна частина працездатного населення тимчасово виїхала до держав-членів ЄС, що зменшує кадровий потенціал для реалізації транскордонних проєктів на місці. Для мінімізації цього ефекту необхідно розвивати спільні освітньо-економічні кластери, у межах яких молодь може здобувати освіту та працевлаштовуватися в місцевих громадах, що реалізують транскордонні програми.

**Екологічний вимір транскордонного співробітництва** є однією з найважливіших передумов сталого розвитку прикордонних регіонів. Закарпатська

область, розташована у басейні річки Тиси та на території Карпатського біосферного регіону, характеризується високою природною вразливістю, що потребує координації природоохоронних заходів із сусідніми країнами. Военні дії в Україні, руйнування інфраструктури та зміна потоків міграції й логістики створили додатковий тиск на екосистеми Карпатського регіону та басейну Тиси, що робить транскордонну екологічну співпрацю ще більш актуальною.

Серед основних напрямів транскордонної екологічної співпраці Закарпаття — управління водними ресурсами, попередження паводків, збереження лісів, утилізація відходів та розвиток зеленої енергетики. Важливу роль у цій сфері відіграють спільні програми “Tisza River Basin Management” та “Cross-Border Flood Protection”, реалізовані у партнерстві з Угорщиною, Словаччиною та Румунією. У межах цих ініціатив створено понад 60 км дамб і захисних споруд, а також системи раннього попередження про паводки, що підтверджується даними офіційних звітів програм ENI CBC та INTERREG.

Важливим кроком стало впровадження концепції «зеленої інфраструктури» (Green Infrastructure), що поєднує природоохоронні, рекреаційні та економічні аспекти розвитку територій. У період війни такі проєкти виконують не лише природоохоронну, а й стабілізаційну функцію, створюючи передумови для «зеленої» повоєнної відбудови. У 2022–2024 роках Закарпатська область бере участь у програмі “Green Bridges”, яка передбачає створення транскордонних екокоридорів між природоохоронними територіями України, Угорщини та Словаччини. (див. Додаток Б, рис.7).

Суттєвою складовою сталого розвитку є система моніторингу довкілля та управління відходами. У межах ініціативи «Clean Tisza» розроблено цифрову платформу спостереження за станом водних ресурсів, що функціонує на основі супутникових даних та сенсорних станцій. Цей підхід відповідає європейським стандартам “INSPIRE” і дозволяє здійснювати постійний контроль якості води, ґрунтів та атмосферного повітря .

Водночас однією з проблем залишається недостатня екологічна свідомість населення та низький рівень участі громад у природоохоронних ініціативах. Для її вирішення реалізуються проекти екологічної освіти та просвітництва, зокрема «Карпатська школа сталого розвитку» і «Зелена громада Закарпаття».

Важливою тенденцією останніх років стало залучення екологічного компонента у всі програми INTERREG VI-A 2021–2027, що реалізуються на території області. Усі проекти проходять обов'язкову екологічну оцінку, а фінансування на природоохоронні заходи збільшено на 30 % порівняно з попереднім періодом. Це свідчить про перехід від декларативного до практичного впровадження принципів сталого розвитку.

Отже, екологічна безпека Закарпаття є системним елементом європейської політики сталого розвитку. В умовах повномасштабної війни екологічний вимір транскордонного співробітництва дедалі тісніше пов'язується з євроінтеграційними ініціативами України, зокрема із зобов'язаннями у сфері Європейського зеленого курсу та майбутньою участю в кліматичній політиці ЄС.

### **3.3. Рекомендації щодо підвищення ефективності політики європеїзації на регіональному рівні**

Поступова європеїзація регіональної політики України створює передумови для глибокого реформування системи транскордонного управління, метою якого є перехід від грантового проєктного підходу до інституційно стабільної моделі багаторівневого врядування.

Першою стратегічною засадою є **формування цілісної та узгодженої державної політики** у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Прийняття нового Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» (ВВР, 2024, № 30, ст. 213) створило сучасну нормативну основу, яка визначає порядок міжнародної діяльності територіальних громад, механізми укладення угод про співробітництво, форми

участі у програмах ЄС та засади створення міжнародних об'єднань співробітництва. Закон також запроваджує державний реєстр такої співпраці та встановлює вимоги до моніторингу, фінансування й контролю. Водночас практична реалізація політики залишається неоднорідною, що зумовлює потребу у спеціалізованій інституції на національному рівні, здатній забезпечити координацію програм, підготовку кадрів, методичний супровід і аудит міжнародних проєктів. Подібні координаційні структури успішно функціонують у Польщі, Словаччині та Угорщині, де вони забезпечують узгодженість між національною політикою та регіональною участю у програмах ЄС.

Другою засадою є **посилення ролі регіональних влад у реалізації транскордонних стратегій**. Європейська практика свідчить, що саме децентралізовані системи забезпечують стабільність і сталість партнерств. Для України це означає необхідність закріплення у законодавстві права обласних рад та об'єднаних територіальних громад укладати транскордонні угоди в межах компетенцій, погоджених із центральною владою.

Третя стратегічна засада пов'язана з **інституціоналізацією участі України у Європейських групах територіального співробітництва (EGTC)**. Закарпатська область, яка бере участь у EGTC «Carpathia», має потенціал стати пілотною платформою для створення нових об'єднань за участі регіонів Польщі, Словаччини та Румунії. Це дозволить розширити простір спільного планування, залучати кошти безпосередньо з фондів ЄС і зменшити адміністративну залежність від центральних органів. Приклади успішного функціонування EGTC у державах ЄС наведено в *Додатку В (аналітична довідка EGTC Platform)*.

Четверта засада — **цифровізація системи управління транскордонним співробітництвом**. Європейський досвід показує, що прозорість, ефективність і підзвітність управління значно зростають завдяки використанню інтегрованих інформаційних платформ. У цьому контексті доцільним є створення української онлайн-платформи «CrossBorderHub», де акумулюватимуться дані про всі діючі проєкти, джерела фінансування, партнерів та результати моніторингу. Це

забезпечить публічний контроль, підвищить координацію та сприятиме формуванню єдиної бази знань для органів місцевого самоврядування.

П'ята стратегічна засада полягає у **впровадженні системи оцінювання ефективності транскордонних програм**. Як показує практика ЄС, ключовими індикаторами є результативність, сталість, економічний ефект та рівень участі громадськості. Для України доцільно розробити Національну методичку оцінки ефективності транскордонного співробітництва, що включатиме кількісні (фінансові, соціальні, екологічні) та якісні (інституційні, управлінські) критерії, узгоджені з європейськими практиками оцінювання результативності програм INTERREG.

Отже, стратегічне удосконалення системи транскордонного управління в Україні має спиратися на три взаємопов'язані принципи — децентралізацію, інституційну сталість і цифрову відкритість. Лише їх поєднання забезпечить перехід від фрагментарних ініціатив до системної європейської моделі співробітництва. У наступних підпунктах буде розглянуто практичні напрями реалізації цих стратегічних засад та інструменти їх впровадження на регіональному рівні.

Реалізація стратегічних засад удосконалення транскордонного управління потребує **системного набору інструментів**, які поєднують політичні, організаційні, фінансові та технологічні механізми. Для України така логіка має базуватися на поступовій адаптації європейських моделей до національного контексту, з урахуванням регіональної специфіки Закарпаття.

Першим і найважливішим інструментом є механізм програмного фінансування, який передбачає цільове використання коштів Європейського фонду регіонального розвитку (ERDF), Інструменту сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва (NDICI) і Фонду згуртованості. Ці ресурси формують основу для реалізації програм INTERREG VI-A, Danube Transnational Programme, EU4Green тощо. Після 2022 року до класичних інструментів (ERDF, NDICI, Фонд згуртованості) додаються спеціальні фінансові механізми підтримки України,

спрямовані на відбудову та посилення стійкості прикордонних регіонів. Стратегічним для нашої країни є забезпечення безперервності участі у цих програмах після 2027 року, оскільки обсяги фінансування та спектр проектів за участі Закарпатської області демонструють стабільне зростання протягом попередніх програмних періодів.

Другим інструментом виступає інституційна координація, що забезпечує узгодженість дій центральних, регіональних і місцевих органів влади. У європейській практиці це реалізується через керівні комітети програм та спільні секретаріати. Для Закарпаття доцільно створити Регіональний офіс транскордонного співробітництва (РОТС), який функціонуватиме як аналітичний і консультаційний центр. Основні завдання офісу — збір статистичних даних, розробка проектних заявок, комунікація з європейськими партнерами.

Третій інструмент — публічно-приватне партнерство (PPP), яке є основою інноваційного розвитку прикордонних регіонів. Співпраця органів влади, бізнесу та університетів у межах кластерних об'єднань («smart specialisation clusters») дозволяє створювати нові робочі місця, стимулювати інвестиції та трансфер технологій. Наприклад, у межах проєкту “CrossBorder Innovation Hub” (2023–2025) планується створення бізнес-інкубатора в Ужгороді та венчурного фонду підтримки стартапів.

Четвертим інструментом є механізм інтегрованих територіальних інвестицій (Integrated Territorial Investments — ІТІ). Його суть полягає у поєднанні коштів різних фондів ЄС для реалізації комплексних регіональних проєктів. Для Закарпаття це може стати базою для створення Карпатського кластеру сталого розвитку, який поєднає транспорт, енергетику, туризм і природоохоронну діяльність. Механізм ІТІ передбачає поєднання різних джерел фінансування та партнерських форматів, що забезпечує ефективне використання коштів у межах транскордонних проєктів. Для Закарпаття механізм ІТІ може стати базою для комплексних проєктів повоєнної відбудови та зеленої реконструкції регіону.

П'ятий інструмент — цифрове управління та відкриті дані (e-Governance). Впровадження єдиної інформаційної системи управління транскордонними проектами дає змогу забезпечити прозорість, координацію та аналітичну підтримку. Створення цифрової платформи “CrossBorderHub”, запропонованої в межах підпункту 3.3.1, може стати основою для збору статистики, управління заявками, фінансового моніторингу та комунікації між партнерами.

Шостим напрямом є зміцнення людського капіталу через спеціалізоване навчання, яке забезпечить сталу спроможність регіонів реалізовувати програми. Це включає створення постійних тренінгових центрів при університетах, обмін досвідом і сертифікацію спеціалістів із проектного менеджменту ЄС.

**Ефективна система моніторингу** є невід'ємною складовою управління транскордонним співробітництвом, оскільки саме вона забезпечує контроль за досягненням цілей, використанням ресурсів і сталістю результатів. Для України формування такої системи є ключовим кроком до наближення до управлінських стандартів ЄС.

Система моніторингу має включати три взаємопов'язані рівні:

1. Стратегічний рівень — оцінка відповідності реалізованих проєктів цілям державної та регіональної політики (аналіз узгодженості із стратегіями розвитку, програмами INTERREG, NDICI, EUSDR).
2. Операційний рівень — контроль за ходом виконання проєктів, витрачанням коштів, дотриманням графіків, а також якісним і кількісним аналізом показників результативності.
3. Соціально-комунікативний рівень — оцінка впливу на місцеві громади, рівень громадської участі та суспільного сприйняття результатів транскордонного співробітництва.

У європейській практиці ці функції забезпечуються через систему Performance Framework, яка використовує індикатори результативності, продуктивності та впливу (output–result–impact indicators). Для адаптації цього підходу в Україні пропонується створити Національну платформу моніторингу транскордонного

співробітництва, інтегровану з цифровим порталом “CrossBorderHub”. Вона має акумулювати дані про реалізацію програм, відображати ступінь досягнення цілей, обсяги фінансування та географію партнерств.

Оцінювання ефективності повинно базуватися на чітких індикаторах результативності, які поєднують кількісні та якісні параметри. До основних індикаторів належать:

- кількість реалізованих транскордонних проєктів;
- обсяг залучених коштів ЄС;
- рівень участі територіальних громад;
- ступінь інституційної сталості партнерств;
- індекс задоволеності учасників і громад результатами співпраці;
- екологічний та соціальний ефекти проєктів.
- кількість проєктів, спрямованих на підтримку внутрішньо переміщених осіб та відбудову інфраструктури;
- рівень стійкості (resilience) регіональних систем управління в умовах воєнних загроз.

Для забезпечення прозорості важливо впровадити публічну звітність і незалежний аудит транскордонних програм. Згідно з практикою ЄС, результати оцінювання мають щорічно публікуватися у відкритому доступі, що підвищує довіру до інституцій та залучає громадськість до контролю.

Ключовою умовою ефективності моніторингу є зворотний зв'язок — використання отриманих даних для вдосконалення політик. Такий підхід перетворює моніторинг на механізм стратегічного управління, що забезпечує сталість транскордонного розвитку.

Узагальнення результатів аналізу європейського досвіду та сучасного стану транскордонного співробітництва Закарпатської області дозволяє сформулювати низку **практичних рекомендацій**, спрямованих на підвищення ефективності управління, сталості партнерств і результативності реалізованих програм.

**1. Інституційне посилення транскордонного управління.** Необхідно створити Регіональний центр транскордонного співробітництва при Закарпатській обласній державній адміністрації, який стане постійною платформою для координації проектів, підготовки заявок на фінансування та моніторингу їх реалізації. Така структура може функціонувати за принципом спільного управління, залучаючи представників громад, університетів і громадських організацій. Центр також повинен забезпечити систематичну комунікацію з органами влади сусідніх регіонів ЄС, насамперед Пряшівського краю (Словаччина) та Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина). В умовах воєнного стану центр має виконувати ще й функції координації гуманітарної допомоги та проектів відбудови, реалізованих за участі партнерів з ЄС.

**2. Підвищення кадрової спроможності.** Для ефективної участі у транскордонних програмах необхідно запровадити систему сертифікації спеціалістів із європейського проектного менеджменту на базі Ужгородського національного університету. Програми професійної підготовки мають охоплювати теми фінансового менеджменту, міжкультурної комунікації, публічного адміністрування та моніторингу проектів.

**3. Цифровізація управлінських процесів.** Доцільно впровадити єдину цифрову платформу «CrossBorderHub», яка об'єднуватиме функції реєстру проектів, бази даних партнерів, електронного документообігу та онлайн-звітності. Це дозволить забезпечити відкритість, скоротити бюрократичні процедури й підвищити ефективність міжрегіональної комунікації.

**4. Зміцнення публічно-приватного партнерства.** Необхідно розвивати транскордонні інноваційні кластери в сферах туризму, екології, зеленої енергетики та ІТ, залучаючи бізнес, науку й органи влади до спільних проектів. Для цього доцільно запровадити механізм спільного фінансування ініціатив із бюджетів територіальних громад і коштів підприємств. Як показує досвід Угорщини, такі моделі формують «локальні осередки економічної стійкості» [71 с. 89].

**5. Підвищення ролі громад у процесі ухвалення рішень.** Для забезпечення прозорості та легітимності транскордонної політики необхідно активніше залучати громадські організації, місцеві ініціативи й освітні установи до розроблення стратегій. Рекомендується створити Раду з питань транскордонного співробітництва при Закарпатській обласній раді, до складу якої входитимуть представники різних секторів — влади, бізнесу, науки, ЗМІ та громад.

**6. Формування сталого інформаційно-комунікаційного середовища.** Для розширення суспільної підтримки транскордонних ініціатив доцільно створити інформаційно-аналітичний портал «Європейське Закарпаття», який поширюватиме відомості про поточні проекти, результати співпраці та можливості участі для громад. Такі інструменти інформаційної відкритості сприятимуть підвищенню рівня довіри до програм ЄС серед населення області. Окремим блоком доцільно висвітлювати на порталі «Європейське Закарпаття» проекти, що реалізуються в умовах воєнного стану та спрямовані на посилення інтеграції регіону до ЄС.

### **Висновки до розділу 3**

У третьому розділі проаналізовано європейський досвід формування системи транскордонного управління та визначено можливості його адаптації в Україні, зокрема у Закарпатській області. Дослідження засвідчило, що ефективність транскордонного співробітництва безпосередньо залежить від рівня інституційної спроможності регіонів, узгодженості державної та регіональної політики з принципами політики згуртованості ЄС і залучення місцевих громад до процесів управління.

Встановлено, що сучасний розвиток транскордонного співробітництва Закарпатської області характеризується переходом від проєктного до стратегічного підходу, посиленням ролі інституційних структур, активізацією публічно-приватного партнерства та розширенням участі в програмах INTERREG VI-A. Пріоритетними напрямками співпраці визначено інфраструктурну інтеграцію, розвиток людського капіталу, інноваційні ініціативи та екологічну безпеку, що повністю відповідають європейським орієнтирам сталого розвитку.

На основі аналізу практик ЄС сформульовано стратегічні засади удосконалення транскордонного управління в Україні, які передбачають децентралізацію управління, розширення участі регіонів у програмах ЄС, цифровізацію процесів, створення системи моніторингу та оцінювання результативності. Особливої ваги ці висновки набувають у контексті повномасштабної війни проти України та надання їй статусу країни-кандидата до ЄС. Війна одночасно оголила вразливість прикордонних регіонів і продемонструвала їхню ключову роль у забезпеченні зв'язку України з Європейським Союзом, прийомі біженців, функціонуванні гуманітарних та логістичних коридорів. У цих умовах транскордонне співробітництво Закарпаття виступає не лише інструментом регіонального розвитку, а й важливим каналом прискореної європеїзації та майбутньої інтеграції України до політичного й економічного простору ЄС. Запропоновано комплекс рекомендацій, реалізація яких дозволить підвищити ефективність транскордонного співробітництва, зміцнити інституційні спроможності громад і забезпечити стале залучення України до європейського простору згуртованості.

## ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило комплексно оцінити транскордонне співробітництво Закарпатської області як один із ключових інструментів регіональної політики та європеїзації України в умовах сучасних геополітичних викликів. На основі теоретико-методологічних засад, аналізу практичних результатів участі регіону у програмах ЄС та вивчення перспектив розвитку ТКС можна сформулювати такі узагальнені висновки.

*По-перше*, транскордонне співробітництво постає не лише як форма міжрегіональної взаємодії, а як важливий компонент моделі багаторівневого врядування, у межах якої місцеві та регіональні актори набувають реальної суб'єктності у європейському політичному просторі. Теоретичний аналіз підтвердив, що ТКС інтегрує інституційні, нормативні та поведінкові механізми європеїзації, створюючи умови для перенесення європейських стандартів управління на рівень прикордонних регіонів.

*По-друге*, емпіричний аналіз сучасних практик Закарпатської області засвідчив, що регіон має унікальний транскордонний потенціал, зумовлений вигідним географічним положенням, поліетнічністю, структурою економіки, транзитними можливостями та історичними зв'язками з державами Центральної Європи. Закарпаття виступає «воротами України до ЄС», що дозволяє реалізовувати широкий спектр проєктів — від інфраструктурних і соціальних до екологічних, культурних та безпекових.

*По-третє*, участь у програмах INTERREG, ENPI/ENI CBC, а також сучасних програмах 2021–2027 років забезпечила реальний інституційний і соціально-економічний ефект. Дослідження доводить: транскордонні проєкти сприяли модернізації інфраструктури, зміцненню прикордонної безпеки, розвитку місцевих громад, підвищенню кадрової спроможності органів влади та інтеграції в

європейські стандарти стратегічного планування, моніторингу та фінансової підзвітності.

Водночас аналіз виявив низку проблем і бар'єрів, що стримують повноцінне використання потенціалу ТКС: недостатня інституційна спроможність окремих органів місцевого самоврядування, кадровий дефіцит, бюрократичні процедури, складність фінансового адміністрування, нерівномірність розвитку територій, обмеженість пунктів пропуску та інфраструктурні «вузькі місця».

*По-четверте*, повномасштабна війна Російської Федерації проти України з 2022 року суттєво змінила контекст розвитку транскордонного співробітництва. Закарпатська область перетворилася на гуманітарний хаб, який забезпечує логістику, тимчасовий прихисток, релокацію бізнесу та підтримку внутрішньо переміщених осіб. Війна показала критичну важливість транскордонних зв'язків для економічної стійкості, енергетичної безпеки, логістики та інтеграції України у єдині європейські ринки. ТКС стало елементом національної безпеки.

*По-п'яте*, починаючи з 2022 року, Україна вступила у фазу пришвидшеної інтеграції до ЄС. Новий статус країни-кандидата, виконання рекомендацій Єврокомісії, реформування регіональної політики та адаптація законодавства (зокрема нового Закону «Про транскордонне співробітництво», 2023 р.) створили якісно нові можливості для посилення ролі Закарпаття у європейському регіональному просторі. Регіон отримав можливість глибше інтегруватися у програми INTERREG VI-A (2021–2027), ініціативи з екологічної безпеки, цифрової трансформації, енергетичної модернізації та розвитку Карпатського макрорегіону.

*По-шосте*, перспективи розвитку транскордонного співробітництва визначаються поєднанням європейських стратегічних пріоритетів та українських реформ. Для Закарпаття ключовими напрямками є: зміцнення інституційної спроможності місцевих влад, розширення мережі пунктів пропуску, розвиток зелених і цифрових технологій, розбудова безпекової та транспортної інфраструктури, екологічна модернізація Карпат, підтримка людського капіталу та інновацій. Особливо актуальним є створення нових форматів співпраці — зокрема

Європейських об'єднань територіального співробітництва (ЄОТС/ЕГТС), здатних забезпечити системне управління транскордонним простором.

Узагальнюючи, результати дослідження підтверджують, що транскордонне співробітництво є одним із найефективніших інструментів регіональної політики та європеїзації України. Закарпатська область демонструє високий потенціал для подальшої інтеграції завдяки географічному положенню, соціокультурним особливостям та активній участі у програмах ЄС. У контексті війни та прискорення євроінтеграційного курсу ТКС перетворюється з інструменту розвитку на стратегічний механізм зміцнення стійкості держави, гармонізації її правових і управлінських стандартів із Європейським Союзом та наближення до членства у ЄС.

Таким чином, транскордонне співробітництво Закарпатської області підтверджує свою роль як каталізатора структурних реформ, інтеграційних процесів і європейської модернізації України.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичні матеріали ДУ “Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України” : стаття Prytula Kh., Demedyuk O., Kalat Ya. Influence of European integration processes on social and economic convergence of regions in UkraineEU cross-border space. Wybrane aspekty zarządzania organizacjami. 2018. Zeszyt nr 13. S. 147-160. URL: <https://ird.gov.ua/irds/wazo201813147.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).
2. Борщевський В., Васильців Т., Волошин В., Мокій А. Транскордонне співробітництво стратегічний ресурс розвитку прикордонних територій України. Львів: Інститут міжнародних економічних досліджень, 2008. 160 с.
3. Гоблик В. В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект: монографія. Львів, 2012. 304 с.
4. Державна стратегія регіонального розвитку на 20212027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. Дата оновлення: 07.03.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
5. Ерфан Є. Реалізація транскордонного співробітництва в розрізі інституційних механізмів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / редкол.: М. Король (голов. ред.), М. Палінчак, Я. Дроздовський та ін. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2022. Вип. 41. С. 37-41.*
6. Зеліч В. Аналіз тенденцій розвитку співробітництва з транскордонними партнерами України та Закарпаття у зовнішній торгівлі. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка / редкол.: В.П. Мікловда (голов. ред.), В.І. Ярема, Н.Н. Пойда-Носик та інші. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. Вип .2 (46). С. 137-144.*

7. Ковач С. Єврорегіони як форма транскордонного співробітництва: український і словацький досвід. *Наукові записки УжНУ. Серія: Політологія*, 2021. Вип. 28. С. 63-71.
8. Кресіна І. Політична модернізація в Україні в контексті європейських процесів : монографія. Київ : НАДУ, 2020. 220 с.
9. Кучик О. Моделі постконфліктного врегулювання у системі миротворчої діяльності міжнародних безпекових організацій: досвід для України. *Український політико-правовий дискурс*, 2025. № 13. С. 45-60. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uppd\\_2025\\_13\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uppd_2025_13_6) (дата звернення: 03.12.2025).
10. Корнелюк О., Матюшок, В. транскордонне співробітництво регіонів України в контексті розвитку міжнародної економічної інтеграції. *Підприємництво та інновації*. 2021. С. 18-24. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/20.2>
11. Лендшел М. Локальні політичні студії як комплементарний підхід до дослідження політики. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Політологія*, 2020. № 4. С. 45-52.
12. Лендшел М. О. Теоретико-методологічні засади аналізу політичних інститутів та процесів у постсоціалістичних суспільствах Центральної і Східної Європи. У: *Теоретико-методологічні підходи до вивчення суспільно-політичних інститутів та процесів* : колективна монографія / за ред. Ю. Остапця, М. Токаря. Ужгород : Ліра, 2022. С. 117-152.
13. Лук'яненко, Д. Глобальна економічна інтеграція: монографія; Національний підручник, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". Київ, 2008. 219 с.
14. Матеріали з транскордонного співробітництва. Закарпатська обласна рада : офіційний сайт. URL: <https://zakarpatt-rada.gov.ua/?s=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0+%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%83%D1%82%D0%BA%D1%83+%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81> (дата звернення: 03.12.2025)

15. Методичні рекомендації до написання та захисту дипломної роботи : методичні рекомендації / Ужгородський національний університет. Ужгород : УжНУ, 2024.

16. Методологія інституційного аналізу транскордонного співробітництва в Європейському Союзі *Регіональні студії*. 2024. № 38. С. 193-202. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/regst\\_2024\\_38\\_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/regst_2024_38_34) (дата звернення: 30.11.2025).

17. Модерні теоретичні підходи до дослідження транскордонного співробітництва у Європі/ *Політичне життя*, 2022. № 3. С. 14-24. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife\\_2022\\_3\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2022_3_5) (дата звернення: 30.11.2025).

18. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія: Луцьк: ІРД НАН України, 2004. 395 с.

19. Остапець Ю. О. Електоральна поведінка та представництво в органах влади угорської громади Закарпаття. *Гілея : Науковий вісник*, 2016. Вип. 113. С. 392-397.

20. Остапець Ю. О. Регіональні особливості електоральних процесів на Закарпатті: історико-політичний вимір. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія*. 2015. Вип. 28. С. 65-70.

21. Програма співробітництва Interreg NEXT "Польща-Україна 2021-2027": документ програми. [Офіційне розміщення: Тернопільська обласна державна адміністрація]. 2021. URL: [https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%20%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0\\_Interreg\\_NEXT\\_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D0%B0-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0\\_2021-2027.pdf](https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%20%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0_Interreg_NEXT_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D0%B0-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_2021-2027.pdf) (дата звернення: 03.12.2025).

22. Про затвердження плану заходів на 2025-2027 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.09.2020 № 1047-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.12.2025).

23. Павліха Н. В., Корнелюк О. А. Активізація транскордонного співробітництва міських поселень: монографія. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 212 с.

24. Павліха Н. Транскордонне співробітництво як інструмент релокації та формування інклюзивного ринку праці: виклики міграції та євроінтеграційні перспективи». *Економіка та суспільство*, вип. 76. черв. 2025 р. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-28>.

25. Про засади державної регіональної політики: *Закон України* від 05.02.2015 р. № 156-VIII. Дата оновлення 19.11.24 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 05.12.2025).

26. Про міжнародне територіальне співробітництво України : *Закон України* від 24.04.2024 №3668-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-20#Text>

27. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 21.08.2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.12.2025).

28. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV. Втрата чинності: від 27.06.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text> (дата звернення: 05.12.2025).

29. Програма INTERREG VI-A NEXT "Угорщина- Словаччина- Румунія - Україна 2021-2027". Дослідницька служба ВР України. Аналітична записка від 20.10.2023 р. С. 33 URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44055.pdf> (дата звернення: 04.12.2025 р.).

30. Програми співробітництва Interreg, доступні українським громадам. Портал «Децентралізація». 30.09.2024 р. URL: <https://decentralization.ua/news/18689> (дата звернення: 04.12.2025 р.).
31. Регіональна статистика. Держстат. Статистичний щорічник України, 2024/ URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/statystychnyu-shchorichnyk-ukrayiny-2024> (дата звернення: 04.12.2025 р.).
32. Регламент (ЄС) № 1082/2006 Європейського Парламенту та Ради від 05.07.2006 р. про європейське угруповання територіального співробітництва (ЄУТС) зі змінами 17.12.2013 . Офіційний вісник Європейського Союзу. Серія L. 2006, 31 липня. – № 210. С. 19–24. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2013/1302/oj> (дата звернення: 06.12.2025 р.)
33. Савельєв Є., Куриляк М. Концепція регіональних реформ в Україні на рівні NUTS. *Журнал європейської економіки*, вип. 15, вип. 1, Жовтень 2017, с. 92-120, URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/859> (дата звернення: 04.12.2025 р.).
34. Сембер, С. В. Роль місцевих органів влади у розвитку транскордонного співробітництва в умовах розширення ЄС на Схід [Текст] / С. В. Сембер. *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Економіка; збірник наукових праць / ред. кол.: В.П. Мікловда (гол. ред.), М.М. Бойко, М.І. Пітюлич та ін. Ужгород : Говерла, 2006. Спецвип. 20 : Транскордонне співробітництво в умовах розширення ЕС на Схід. С. 18-26.
35. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2027 року. Проект 2024 р. Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної військової адміністрації. URL: [https://oda.carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/2024/Strategi\\_2027\\_Transcarpathia.pdf](https://oda.carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/2024/Strategi_2027_Transcarpathia.pdf) (дата звернення: 06.12.2025 р.).
36. Сучасні тенденції розвитку транскордонного співробітництва за участю прикордонних регіонів України: соціологічна оцінка : наукова доповідь / [кол. авторів] ; *Регіональна економіка*, 2016, №2 С. 181-190

37. Територіальні громади в умовах воєнного стану: як забезпечити ефективне управління в контексті пріоритетів повоєнного розвитку [кол. авторів]. *Громадський простір*, 2022р. 29 с.

38. Транскордонне співробітництво як інструмент місцевого та регіонального розвитку : аналіт. доп. / [Химинець В. В., Головка А. А., Мірус О. І.]. Київ : НІСД, 2021. 47 с.

39. Устич С., Ровт А., Бенчак О. Транскордонне співробітництво в Карпатському регіоні як історичне явище. *Історія, що об'єднує. Нариси транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні*: монографія / за заг. ред. С. Устича. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. С. 20-109 URL:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/41342> (дата звернення: 06.12.2025 р.)

40. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний договір (офіційний текст). 16.09.2014 р у редакції від 14.10.2025 [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text) (дата звернення: 05.12.2025 р.)

41. Фісун Ю. Ю. Право на свободу думки, совісті та релігії в контексті сучасних євроінтеграційних процесів . *Актуальні проблеми держави і права*. 2005 р.. Вип. 24. С. 152-156. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp\\_2005\\_24\\_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2005_24_21) (дата звернення: 05.12.2025 р.).

42. Фетько Ю. І. Правові засади становлення та розвитку транскордонного та регіонального співробітництва між Україною та Європейським Союзом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 959-962. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/anporgr\\_2025\\_1\\_163](http://nbuv.gov.ua/UJRN/anporgr_2025_1_163) (дата звернення: 06.12.2025 р.).

43. Центр Разумкова. Результати, перспективи і напрями конвергенції країн ЄС. можливості для України. Серпень 2024. 101 с. URL.: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp\\_2005\\_24\\_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2005_24_21) (дата звернення: 06.12.2025 р.).

44. Чучка І. М. Єврорегіональне транскордонне співробітництво у Закарпатті: досвід та перспективи . *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство"*: / гол. ред. М.М. Палінчак. Ужгород: 2018. Випуск 21. Частина 2. С. 116-120. Штан
45. Чучка І.М. Вплив транскордонних проєктів на розвиток туристичної інфраструктури Закарпаття. *Актуальні проблеми розвитку сфери гостинності: перспективи та виклики*: матеріали III Міжнародної наукової конференції (1-2 травня 2025 р.). Ужгород: Вид-во УЖНУ «Говерла», 2025. С.309-312.
46. Agh A. Cross-border cooperation and minority rights in Central Europe // *Ethnopolitics*. 2016. Vol. 15. P. 119.
47. Anderson J., O'Dowd L. Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance // *Regional Studies*. 1999. Vol. 33(7). P. 593-604.
48. Blatter J. Beyond Hierarchies and Networks: Institutional Logics and Change in Transboundary Spaces // *Governance*. 2003. Vol. 16(4). P. 503-526.
49. *Borders, Regions and People* : edited volume / eds. M. van der Velde, H. van Houtum. London : Pion, 2004.
50. Börzel T. *Europeanization: How the EU Interacts with States* : monograph. Oxford : Oxford University Press, 2021. 284 p.
51. Buursink J. The Binational Reality of Border-crossing Cities. *GeoJournal*. 2001. Vol. 54(1). P. 7-19.
52. *European Neighbourhood Instrument CBC programmes (ENI CBC) 2014-2020*. аналітичний документ / European Commission. Brussels : European Commission, URL: [https://ec.europa.eu/regional\\_policy/policy/cooperation/european-territorial/cbc\\_en](https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/cooperation/european-territorial/cbc_en) (дата звернення: 05.12.2025).
53. *European Cross-border Cooperation: Historical and Political Perspectives* : edited volume / ed. J. Scott. London : Palgrave, 2015. 304 p.

54. European Outline Convention on Transfrontier Co-operation (Madrid Convention) : міжнародна конвенція. Strasbourg, 1980 (Consolidated text 2021). URL:<https://rm.coe.int/1680078b0c> (дата звернення: 06.12.2025).
55. Haas E. The Uniting of Europe. Stanford : Stanford University Press, 2004. 552 p.
56. Hooghe L., Marks G. Multi-Level Governance and European Integration : monograph. Oxford : Oxford University Press, 2020. 256 p.
57. Keating M. The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 1998. 240 p.
58. Keohane R., Nye J. Power and Interdependence. New York : Longman, 2012. 384 p.
59. Lendel M. Ukrainian-Slovak Relations: Milestones in the Context of the EU-Ukraine Association Agreement. *Annales Scientia Politica*. 2021. Vol. 10(2). P. 37-48.
60. Manners I. Normative Power Europe Revisited. *Journal of Common Market Studies*. 2020. Vol. 58(1). P. 65-82.
61. Moravcsik A. The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastrich. London : Routledge, 2010. 752 p.
62. Newman D. The lines that continue to separate us: Borders in our “borderless” world. *Progress in Human Geography*. 2006. Vol. 30(2). P. 143-161.
63. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York : PublicAffairs, 2004. 208 p.
64. Perkmann M. Cross-border regions in Europe: significance and policy issues. *Journal of European Public Policy*. 2003. Vol. 10. P. 110.
65. Perkmann M., Sum N.-L. Globalization, Regionalization and Cross-border Regions. London : Palgrave Macmillan, 2002.
66. Popescu G. The Conflicting Logics of Cross-Border Re-Territorialization: Geopolitics and EU Integration . *GeoJournal*. 2008. Vol. 68(4). P. 327-338.

67. Report World Migration Report 2024 / International Organization for Migration (IOM). Geneva, 2021. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024> (дата звернення: 06.12.2025).
68. Scott J. Cross-Border Cooperation and EU Integration. London : Routledge, 2019. 214 p.
69. Scott J. G. Regions and the World Economy: The Coming Shape of Global Production, Competition, and Political Order. Oxford : Oxford University Press, 2016. 320 p.
70. Sohn C. Modelling Cross-Border Integration: The Role of Borders as a Resource. *Geopolitics*. 2014. Vol. 19(3). P. 587-608.
71. Sýkora L. European Cross-border Cooperation: Theory and Practice. *European Urban and Regional Studies*. 2017. Vol. 24. P. 123-139.
72. Toka T. Cross-border Governance in the Carpathians: Policy and Practice/ Budapest : Central European University Press, 2019. 198 p.
73. Tsenkova S. Decentralisation and Regional Policy in Transitional Countries: Lessons for Ukraine. *Regional Studies*. 2018. Vol. 52. P. 233-249.
74. Ubarevich O. Local Governance and EU Funds: Ukrainian Practice. *Eastern European Politics*. 2020. Vol. 36. P. 201-219.
75. van Houtum H. An Overview of European Geographical Research on Borders and Border Regions. *Journal of Borderlands Studies*. 2000. Vol. 15(1). P. 57-83.
76. Veselý M. Funding Mechanisms for Cross-Border Cooperation in the Visegrad Region. *Central European Policy Review*. 2020. Vol. 12. P. 77-95.
77. Weber M. Political Structures and the Management of Borders. Berlin : Springer, 2015. 298 p.
78. Žuk P. Cross-Border Cooperation in the PolishUkrainian Borderland: Institutional Challenges. *Eastern European Politics & Societies*. 2019. Vol. 33. P. 345-362.

## Додаток А

## Таблиці аналітичних показників транскордонного співробітництва

Таблиця А.1

Модель управління	Характерні риси	Типові країни / приклади	Переваги	Потенційні обмеження
<b>Інституційна</b>	Створення постійних спільних органів управління (секретаріатів, агенцій, EGTC); юридична особа з правом підписання угод	Франція–Німеччина, Бельгія–Нідерланди («Euregio Meuse-Rhine»)	Висока сталість і автономія, наявність власного бюджету, безперервність політик	Висока адміністративна вартість, складність погодження міжурядових процедур
<b>Програмно-проектна</b>	Реалізація коротко- та середньострокових проєктів у межах програм INTERREG, ENI CBC; тимчасові партнерства	Польща–Словаччина, Угорщина–Румунія	Гнучкість, швидка реалізація завдань, орієнтація на результати	Нестабільність інституцій, залежність від зовнішнього фінансування
<b>Асоціативна</b>	Добровільні об'єднання органів місцевого самоврядування, громадських структур і бізнесу; міжмуніципальні угоди	Чехія–Польща («Euroregion Nisa»), Словаччина–Угорщина («Carpathia»)	Активна участь громад, низькі витрати, розвиток горизонтальних зв'язків	Відсутність юридичної сили рішень, залежність від добровільної участі
<b>Змішана (гібридна)</b>	Поєднання інституційного й проєктного підходів: створення постійних структур із гнучкими механізмами реалізації програм	Італія–Словенія, Румунія–Болгарія	Адаптивність до різних правових систем, баланс стабільності й гнучкості	Неоднозначність розподілу компетенцій, потреба в узгодженні національних норм

Типологія моделей транскордонного управління у державах-членах ЄС

Джерело: узагальнено за [Perkmann, 2003; Blatter, 2003; Scott, 2015; Sýkora, 2017].

Таблиця А.2

Порівняльна характеристика моделей управління за критеріями децентралізації

<b>Критерій</b>	<b>Централізована модель</b>	<b>Децентралізована модель</b>	<b>Змішана модель</b>
<b>Рівень прийняття рішень</b>	Домінування центральних органів державної влади	Рішення ухвалюються на регіональному та місцевому рівнях	Поєднання національного контролю з регіональною автономією
<b>Фінансові ресурси</b>	Централізоване фінансування, розподіл через державний бюджет	Власні доходи регіонів, гранти ЄС, місцеві бюджети	Змішане фінансування: державні субвенції + європейські фонди
<b>Роль місцевих органів влади</b>	Виконавці рішень центральних органів	Активні ініціатори транскордонних проєктів, мають право укладати угоди	Співучасники реалізації політики, координують окремі напрямки
<b>Інституційна сталість</b>	Висока залежність від державної політики	Висока автономія, гнучкість структур	Стійкість завдяки інституційним угодам EGTC
<b>Переваги</b>	Єдність державної політики, контрольованість процесів	Гнучкість, адаптивність, активна участь громад	Баланс централізованого планування й місцевої ініціативи
<b>Недоліки</b>	Відсутність регіональної ініціативи, низька гнучкість	Ризик фрагментації політики, різний рівень компетентності регіонів	Високі витрати на координацію, складність погодження рішень

Джерело: узагальнено за [Keating, 1998; Perkmann, 2003; Scott, 2015].

Таблиця А.3

Європейські групи територіального співробітництва (EGTC): приклади діяльності

Назва EGTC	Учасники (країни/регіони)	Основні напрями діяльності	Ключові результати	Рік створення / штаб-квартира
<b>EUREGIO Meuse-Rhine (EMR)</b>	Бельгія, Нідерланди, Німеччина	Економічна співпраця, наука, транспорт, освіта	Розвиток інноваційних кластерів, створення спільного транспортного плану	1976 / Маастрихт (Нідерланди)
<b>EGTC “Carpathia”</b>	Словаччина, Угорщина, Польща, Україна	Туризм, сталий розвиток, культурна спадщина, інфраструктура	Реалізація понад 20 проєктів INTERREG, створення Карпатського туристичного маршруту	2013 / Кошиці (Словаччина)
<b>EGTC “GO” (Gorizia–Nova Gorica–Šempeter-Vrtojba)</b>	Італія, Словенія	Урбаністичний розвиток, транспорт, культура	Створення спільної системи громадського транспорту та єдиної міської зони	2011 / Горіція (Італія)
<b>EGTC “Tritia”</b>	Польща, Чехія, Словаччина	Економічна інтеграція, екологія, освіта	Підготовка транскордонної транспортної стратегії, створення інноваційного хабу	2013 / Острава (Чехія)
<b>EGTC “Archimed”</b>	Італія, Греція, Франція	Енергетика, морська безпека, логістика	Спільна програма розвитку портової інфраструктури, «зелена логістика»	2010 / Палермо (Італія)

Джерело: узагальнено за [Committee of the Regions, EGTC Platform Reports, 2020–2023].

Таблиця А.4

Стратегічні пріоритети макрорегіональних стратегій Європейського Союзу

Назва макрорегіональної стратегії	Регіони-учасники	Ключові пріоритети	Основні інструменти реалізації	Значення для України / Закарпаття
<b>Стратегія ЄС для Дунайського регіону (EUSDR)</b>	14 країн, серед них Німеччина, Австрія, Угорщина, Словаччина, Румунія, Україна (частково)	Інфраструктура, навігація, енергетика, екологічна безпека, людський капітал	Робочі групи EUSDR, фінансування INTERREG, Danube Transnational Programme	Залучення Закарпаття до транспортних і екологічних проєктів басейну Тиси
<b>Стратегія ЄС для Балтійського моря (EUSBSR)</b>	8 країн ЄС, Норвегія	Морська безпека, енергетика, інновації, освіта	Кластери EUSBSR, Baltic Sea Strategy Points	Непряма участь через обмін досвідом з країнами Балтійського регіону
<b>Стратегія ЄС для Адріатично-Іонічного регіону (EUSAIR)</b>	9 країн (Італія, Греція, Словенія, Хорватія, Албанія та ін.)	Морська економіка, транспорт, навколишнє середовище, туризм	Платформа EUSAIR Facility Point	Може бути використана як модель інтеграції при формуванні Карпатської стратегії
<b>Стратегія ЄС для Альпійського регіону (EUSALP)</b>	7 країн (Італія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Австрія та ін.)	Інновації, енергетика, мобільність, природні ресурси	Програми Alpine Space, EUSALP AGs	Приклад організації макрорегіональної співпраці у гірських регіонах
<b>Карпатська макрорегіональна ініціатива (на етапі формування)</b>	Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Україна	Сталий розвиток Карпат, туризм, біорізноманіття, транспорт	Підготовчі робочі групи, EGTC «Carpathia»	Безпосередньо охоплює Закарпаття, відкриваючи можливість інтеграції до політики згуртованості ЄС

Джерело: узагальнено за матеріалами European Commission (EUSDR, EUSBSR, EUSAIR, EUSALP, 2023).

Таблиця А.5

Матриця взаємодії ключових акторів транскордонного управління в Європейському Союзі

<b>Рівень управління / актори</b>	<b>Основні функції у транскордонному співробітництві</b>	<b>Форми взаємодії</b>	<b>Приклади інституцій / ініціатив</b>
<b>Європейський рівень</b>	Формування нормативної бази, стратегічне планування, фінансування програм INTERREG, NDICI, EUSDR	Політичний діалог, ухвалення регламентів, спільні комітети	Європейська комісія, Європейський парламент, Комітет регіонів ЄС
<b>Національний рівень</b>	Координація участі регіонів у програмах, розробка нормативно-правових актів, аудит	Міністерські міждержавні ради, міждержавні угоди	Міністерства регіонального розвитку, зовнішніх справ, фінансів
<b>Регіональний рівень</b>	Реалізація стратегій, управління проектами, створення партнерств	Регіональні ради, агенції розвитку, EGTC	Регіональні управління (наприклад, Пряшівський край, Закарпатська ОДА)
<b>Місцевий рівень</b>	Підготовка заявок, участь у проектах, комунікація з населенням	Міжмуніципальні ради, асоціації громад	Асоціація «Єврорегіон Карпати – Україна», органи місцевого самоврядування
<b>Бізнес і наука</b>	Інновації, економічні ініціативи, технічна експертиза	Кластери, публічно-приватні партнерства, консорціуми	Кошицький технічний університет, УжНУ, Carpathian Innovation Hub
<b>Громадянське суспільство</b>	Культурна дипломатія, соціальні проекти, екологічні ініціативи	НУО, фонди, спільні волонтерські програми	Green Carpathians, Carpathian Foundation, Youth4Europe

Джерело: узагальнено за [Blatter, 2003; Scott, 2015; Committee of the Regions, 2022].

Таблиця А.6

Участь Закарпатської області у програмах ENI CBC та INTERREG (2014–2020 рр.)

Тематика / напрям	Кількість реалізованих проєктів	Загальний обсяг фінансування, млн євро	Основні партнери	Ключові результати
Екологічна безпека та управління водними ресурсами	18	7,2	Угорщина, Словаччина, Румунія	Створення системи моніторингу басейну Тиси, побудова протипаводкових споруд
Транспортна та прикордонна інфраструктура	10	8,5	Словаччина, Угорщина	Реконструкція автошляхів E58, E81, модернізація КПП «Ужгород–Вишне Немецьке»
Розвиток туризму та культурної спадщини	9	3,1	Польща, Румунія	Створення транскордонних туристичних маршрутів «Карпатський шлях спадщини», «Шлях замків»
Освіта, наука та людський капітал	7	2,4	Угорщина, Словаччина	Програми академічного обміну, тренінги з європейського проєктного менеджменту
Охорона здоров'я та соціальні послуги	6	2,0	Словаччина, Румунія	Спільні програми ранньої діагностики, розвиток лікарень у прикордонних громадах
Інновації та цифровізація	4	1,8	Польща, Угорщина	Розробка електронних сервісів громад, створення ІТ-хабу в Ужгороді

Джерело: узагальнено за даними ENI CBC “Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine 2014–2020”, Programme Reports (2021).

Таблиця А.7

## Основні інституції транскордонного співробітництва Закарпатської області

Назва інституції / організації	Правовий статус	Основні функції	Країни / партнери співпраці	Приклади реалізованих проєктів
<b>Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна»</b>	Громадська асоціація органів місцевого самоврядування	Координація міжрегіональної співпраці, підготовка проєктів INTERREG, навчання кадрів	Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія	«Карпатський шлях спадщини», «EcoCarpathians», «Cross-border Heritage»
<b>Закарпатське представництво Єврорегіону «Тиса»</b>	Регіональний підрозділ міжнародного об'єднання	Сприяння економічному, культурному та освітньому партнерству	Угорщина, Словаччина	«Via Carpatia UA–HU», «Cross-Border Logistics»
<b>Відділ міжнародного співробітництва Закарпатської ОДА</b>	Підрозділ обласної державної адміністрації	Підготовка проєктних заявок, аналітична робота, взаємодія з EGTC та INTERREG	Країни Вишеградської групи	«Tisza River Basin», «Clean Tisza»
<b>Агенція регіонального розвитку Закарпатської області</b>	Комунальна установа	Економічне планування, підтримка малого бізнесу, інвестиційна діяльність	ЄС, Словаччина, Польща	«Smart Carpathians», «Innovative Cross-Border Clusters»
<b>Регіональний центр сталого розвитку «Green Carpathians»</b>	Громадська організація	Екологічні ініціативи, моніторинг довкілля, просвітництво	Угорщина, Румунія, Словаччина	«TiszaClean», «Green Bridges», «EcoVolunteers UA–HU»
<b>Ужгородський національний університет (УжНУ)</b>	Державний ЗВО	Академічна мобільність, дослідження, підготовка кадрів для транскордонного управління	Кошицький ТУ, Університет Ніредьгази, Університет Мішкольца	«Cross-border Project Management», «Jean Monnet Module: European Governance»

Джерело: узагальнено за матеріалами Закарпатської ОДА, «Єврорегіон Карпати – Україна» (2024).

**Таблиця А.8**

*Інфраструктурні проєкти, реалізовані в межах програм INTERREG та ENI CBC (2014–2024 рр.)*

Назва проєкту	Напрямок реалізації	Партнери / країни-учасниці	Короткий зміст і досягнення	Обсяг фінансування, млн євро
<b>Via Carpatia UA–HU</b>	Транспортна інфраструктура	Україна–Угорщина	Реконструкція автодороги Е58 Ужгород–Міхайловце, покращення пропускної здатності пункту «Ужгород–Вишне Немецьке»	4,2
<b>CrossBorder Logistics</b>	Логістика, прикордонна інфраструктура	Україна–Словаччина	Модернізація пункту «Лужанка–Берегшурень», створення логістичних зон біля КПП	3,8
<b>EcoBridge</b>	Комунальна інфраструктура	Україна–Румунія	Розвиток водопостачання у прикордонних громадах, будівництво систем очищення стічних вод	2,5
<b>TransGreen Road</b>	Екологічно безпечний транспорт	Україна–Словаччина–Польща	Встановлення систем шумозахисту на автошляхах, розмітка “зелених” коридорів	1,6
<b>Border Energy Grid</b>	Енергетична інфраструктура	Україна–Угорщина	Модернізація систем електропостачання, підключення до енергомережі ENTSO-E	2,1
<b>Clean Tisza Infrastructure</b>	Водна інфраструктура	Україна–Угорщина–Румунія	Будівництво дамб та фільтраційних споруд у басейні Тиси, системи раннього попередження	1,9

Джерело: узагальнено за даними ENI CBC та INTERREG “Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine”, Annual Reports (2021–2023).

Таблиця А.9

Проекти у сфері зеленої енергетики в межах Закарпатської області (2021–2024 рр.)

Назва проєкту	Тип відновлюваної енергії	Країни / партнери співпраці	Основні результати реалізації	Обсяг фінансування, млн євро
<b>Cross-Border Energy Transition</b>	Сонячна енергетика	Україна–Угорщина	Встановлення сонячних панелей у Берегівському районі, модернізація мереж енергопостачання	1,2
<b>Green Power Carpathians</b>	Біоенергетика	Україна–Словаччина	Будівництво біогазової установки на базі аграрного кооперативу; зниження викидів CO <sub>2</sub>	0,9
<b>Renewable Bridges</b>	Гідроенергетика	Україна–Румунія	Модернізація малих ГЕС на річках Тиса і Боржава; встановлення систем автоматизованого контролю	1,4
<b>Smart Energy UA–HU</b>	Енергоефективність у комунальному секторі	Україна–Угорщина	Встановлення теплових насосів у комунальних закладах; створення систем енергомоніторингу	0,8
<b>EcoGrid Carpathians</b>	Інтегровані енергетичні мережі	Україна–Словаччина–Угорщина	Впровадження пілотної “зеленої мережі” між Ужгородом, Кошицями та Дебрецем	1,7

Джерело: узагальнено за матеріалами ENI CBC, INTERREG VI-A Programme (2023–2024).

Таблиця А.10

Екологічні ініціативи у басейні річки Тиса (2014–2024 рр.)

Назва проєкту	Партнери / країни-учасниці	Основні напрями діяльності	Досягнуті результати	Фінансування, млн євро
<b>Tisza River Basin Management</b>	Україна, Угорщина, Словаччина, Румунія	Управління водними ресурсами, запобігання паводкам, моніторинг якості води	Встановлено 12 станцій моніторингу, розроблено спільну базу даних	2,5
<b>Clean Tisza</b>	Україна, Угорщина	Очищення русла річки, боротьба з пластиковим забрудненням	Проведено 15 акцій з очищення, створено пункти збору відходів у 10 громадах	0,9
<b>FloodNet</b>	Україна, Словаччина	Розбудова систем раннього попередження про паводки	Запроваджено SMS-систему попередження, зменшено ризик затоплення 5 населених пунктів	1,1
<b>EcoTisa Heritage</b>	Україна, Румунія	Екологічна освіта, збереження біорізноманіття	Проведено 25 освітніх заходів, видано посібники для шкіл	0,4
<b>TiszaGreen Corridor</b>	Україна, Угорщина, Словаччина	Відновлення заплавних екосистем, створення зелених коридорів	Рекультивовано 80 га території, висаджено понад 30 тис. дерев	1,7

Джерело: узагальнено за матеріалами ENI CBC, Transcarpathian Regional Administration, 2023.

Таблиця А.11

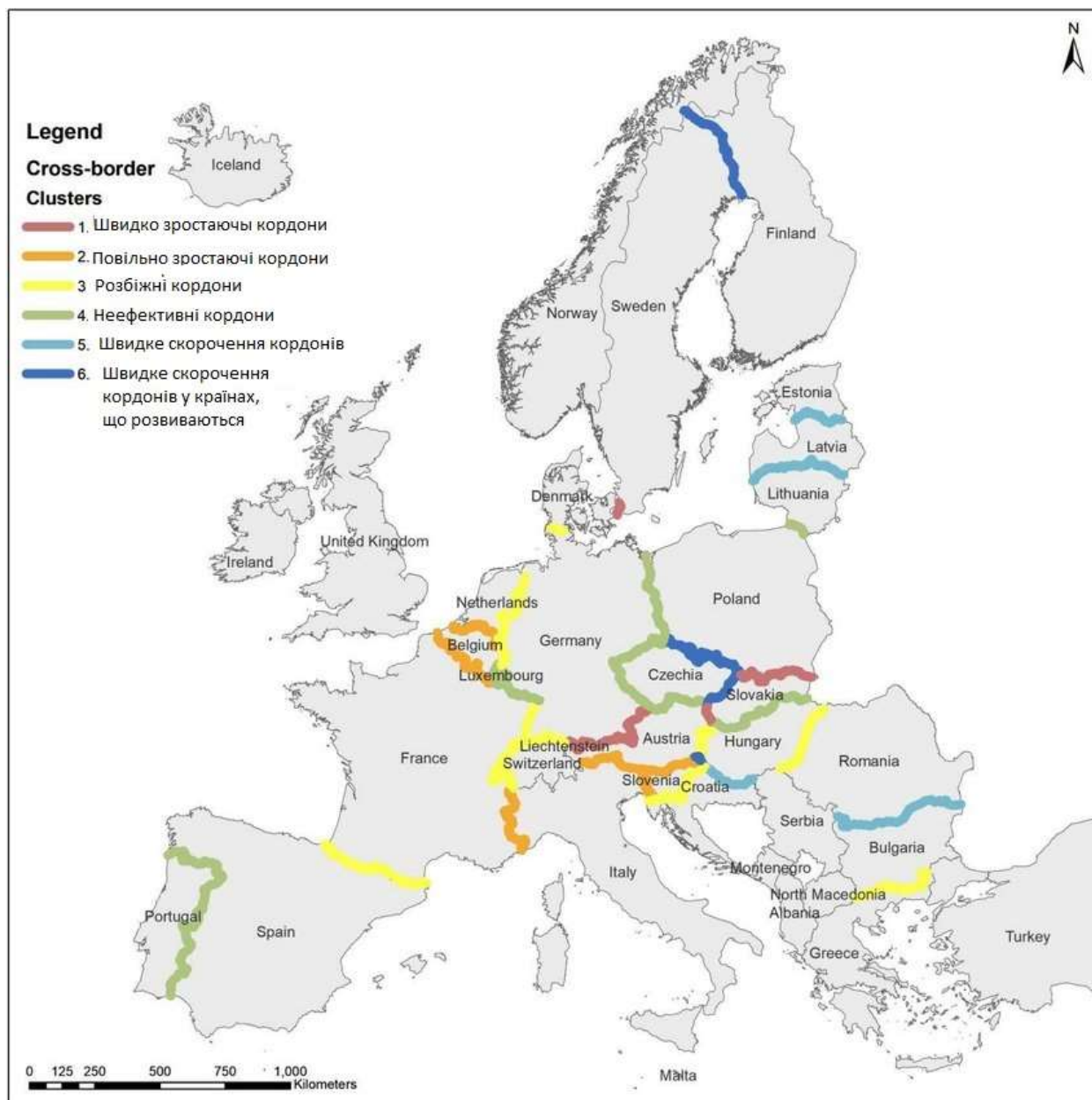
Програми підготовки кадрів з управління транскордонними проєктами (2020–2024 рр.)

Назва програми / курсу	Організатор / навчальний заклад	Тривалість та формат	Основні модулі навчання	Кількість учасників (щорічно)
<b>Cross-border Project Management</b>	Ужгородський національний університет (УжНУ) спільно з Кошицьким технічним університетом	6 місяців, змішаний формат	Планування проєктів ЄС, фінансовий моніторинг, звітність, комунікація з партнерами	80
<b>European Territorial Governance</b>	УжНУ, Університет Мішкольца (Угорщина)	1 семестр, очно-дистанційно	Багаторівневе врядування, EGTC, макрорегіональні стратегії ЄС	45
<b>EU Financial Instruments</b>	Агенція регіонального розвитку Закарпатської області	3 місяці, практичні тренінги	Програми INTERREG, NDICI, грантові механізми ЄС	60
<b>Local Government and EU Integration</b>	«Єврорегіон Карпати – Україна» спільно з Вишеградським фондом	2 місяці, короткострокові курси	Децентралізація, участь громад, транскордонне партнерство	40
<b>Jean Monnet Module “European Governance”</b>	Ужгородський національний університет (програма Erasmus+)	3 роки, університетський курс	Європейське управління, політика згуртованості, цифрове врядування	120 (сукупно)

Джерело: узагальнено за матеріалами УжНУ, АРР Закарпатської області, Вишеградського фонду (2023).

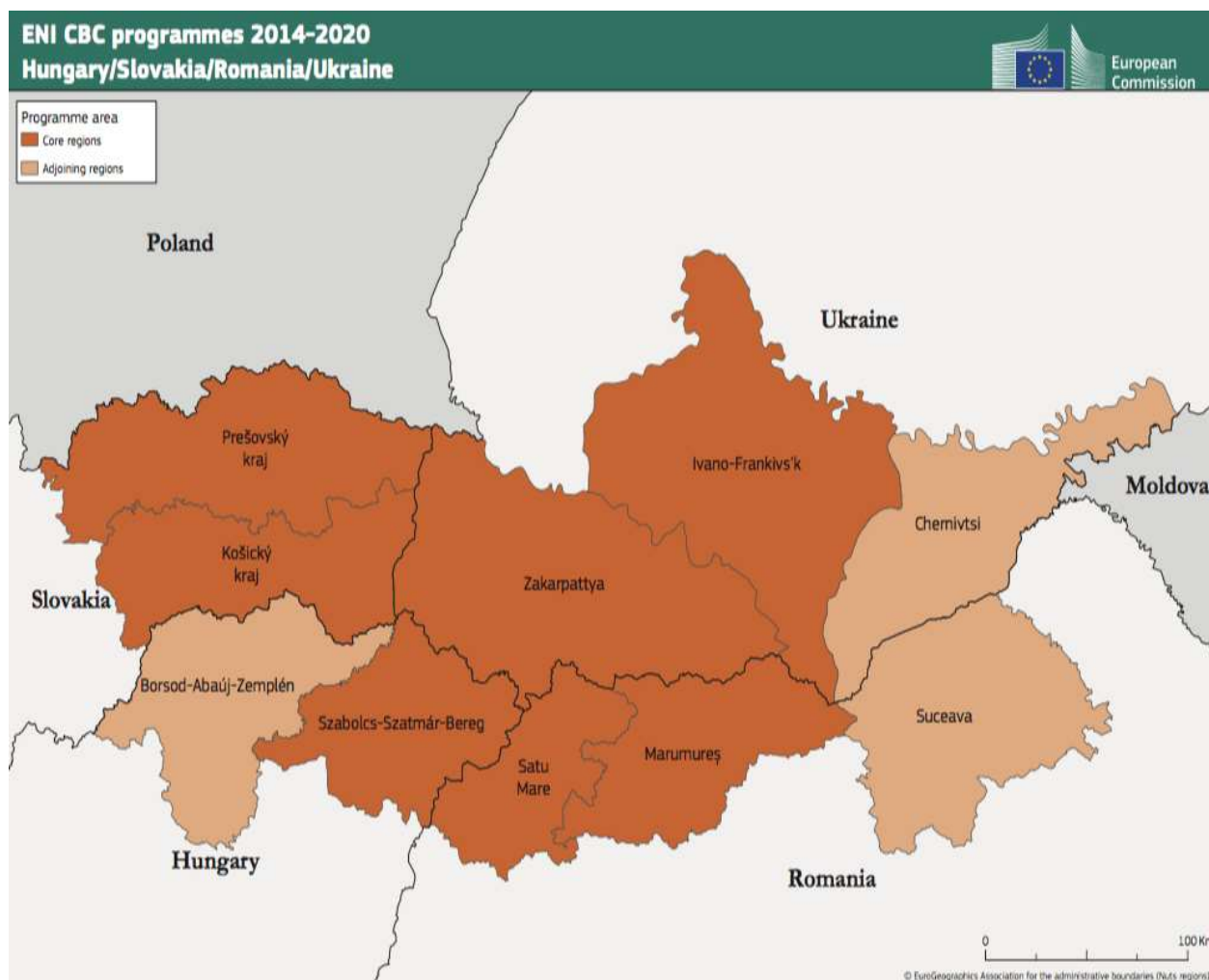
## Схеми, карти та діаграми транскордонного співробітництва

Рисунок Б.1. Карта транскордонних регіонів Європейського Союзу



Джерело: European Commission, DG REGIO, “Cross-Border Cooperation 2014–2020 Map”, 2020.

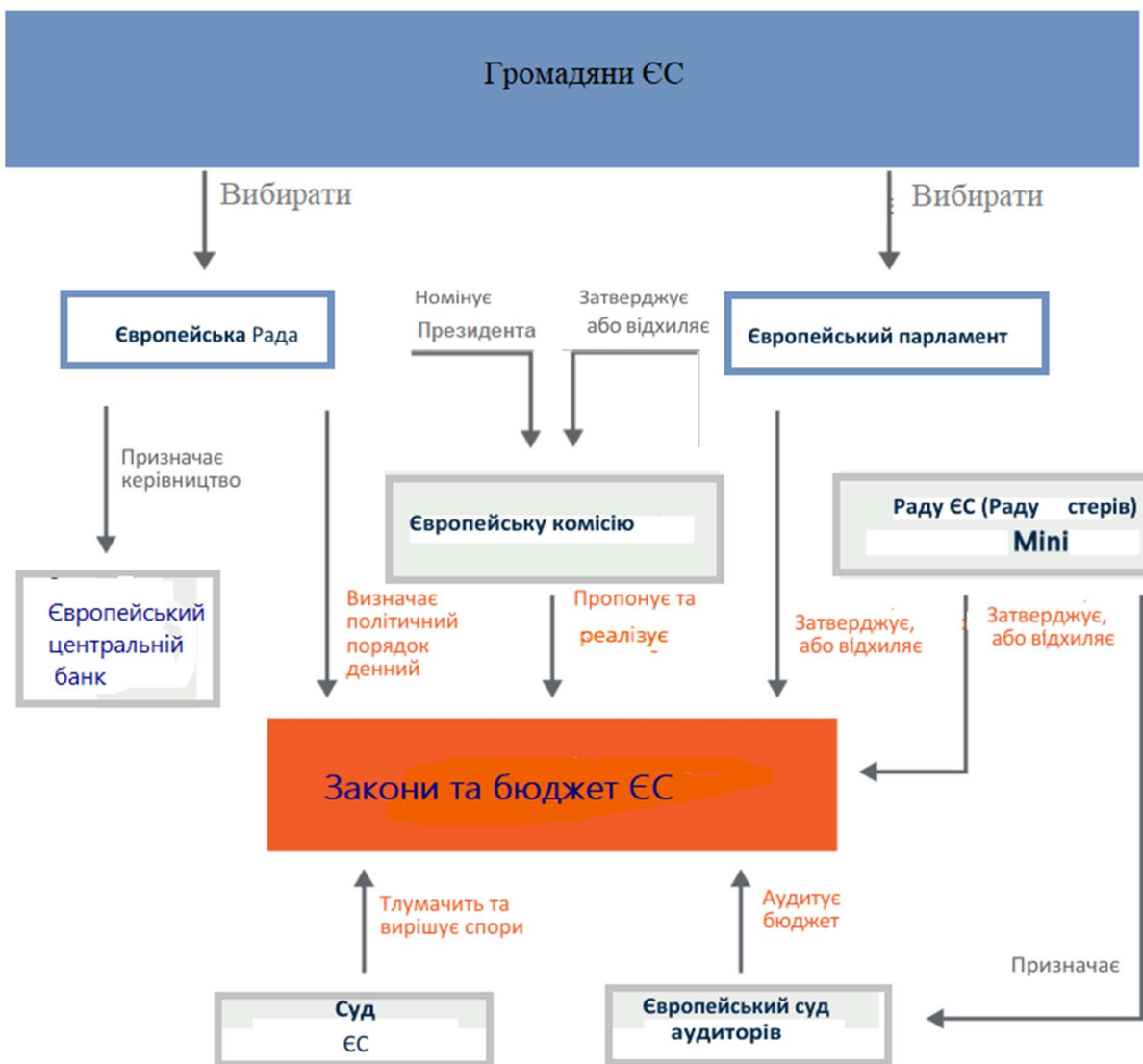
Рисунок Б.2 Карта транскордонного співробітництва України



Джерело: ENI CBC Programme “Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine 2014–2020”, European Commission, DG REGIO, 2020.

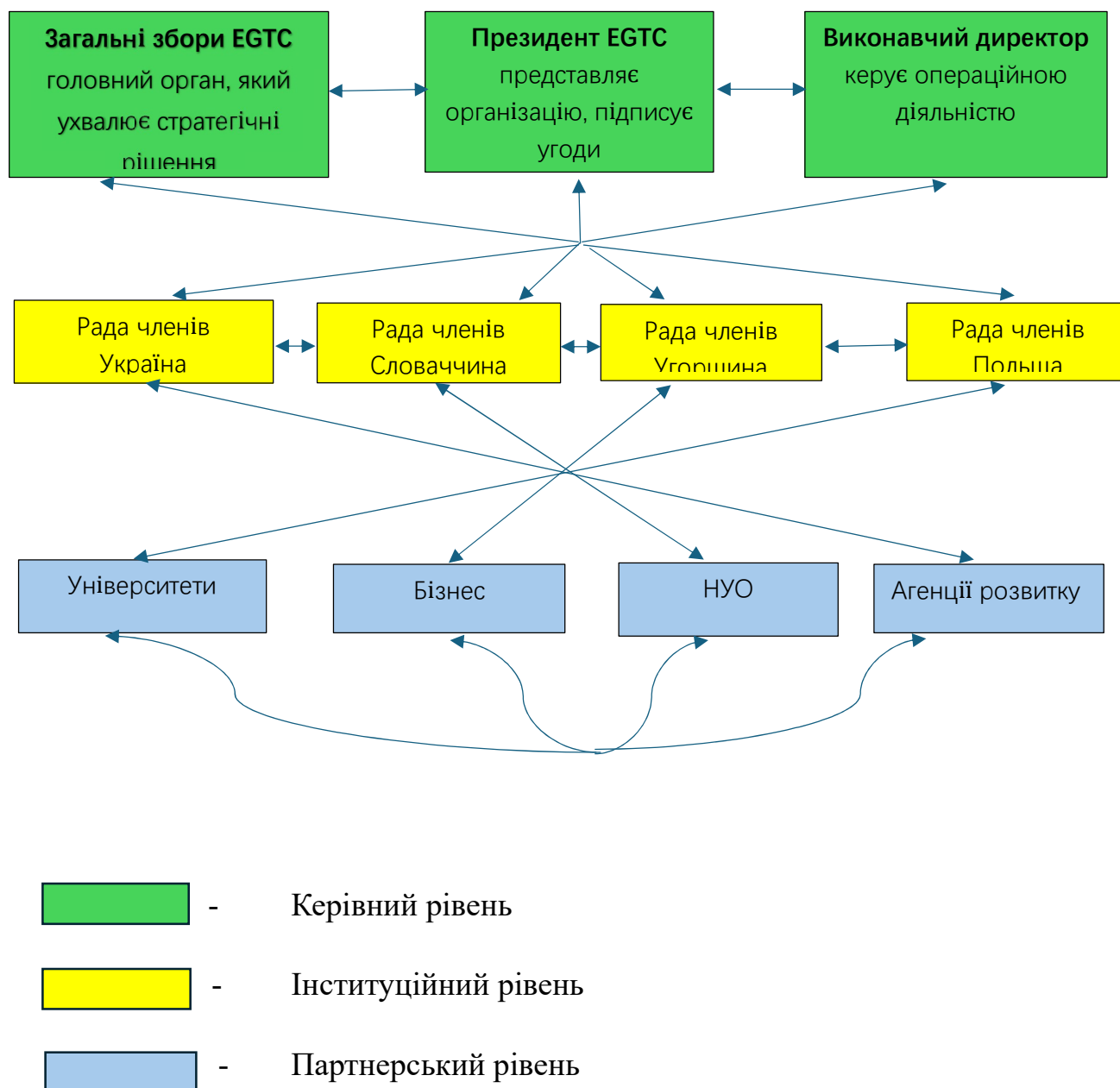
### Рисунок Б.3. Інституційна структура управління в Європейському Союзі

Як співпрацюють інституції ЄС?



Джерело: Council on Foreign Relations (CFR), “How the European Union Works”, 2022.

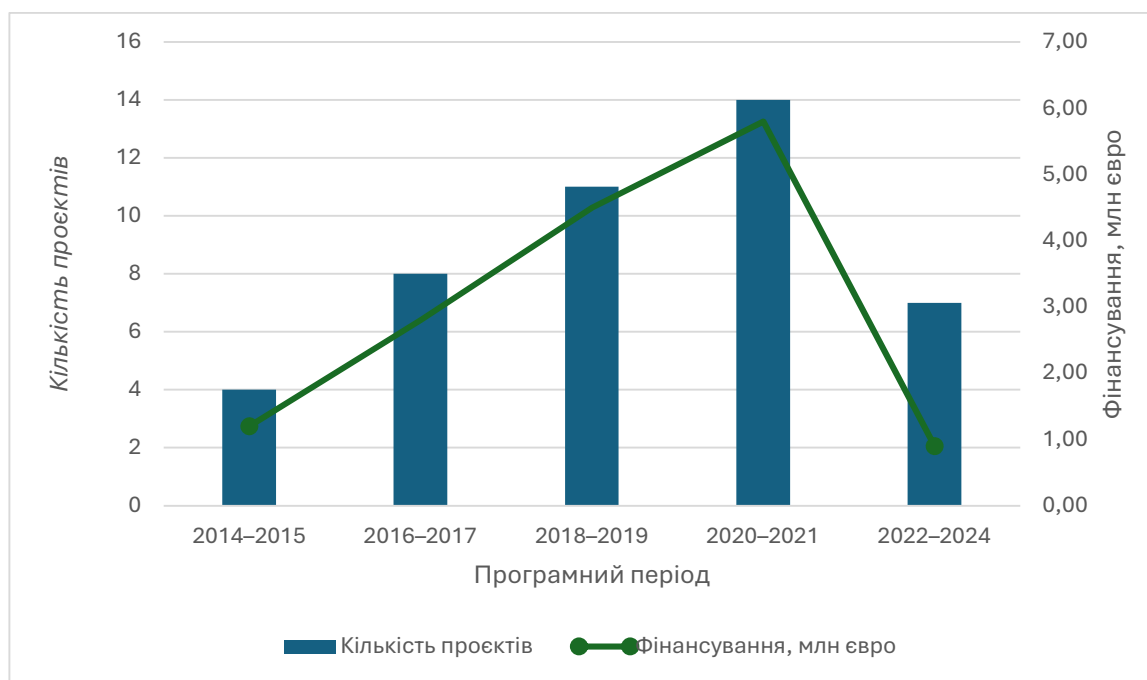
Рисунок Б.4. Схема взаємодії органів влади та партнерів у межах Європейського об'єднання територіального співробітництва (EGTC) «Carpathia»



Джерело: EGTC «Carpathia», Annual Report 2023, Košice, 2024.

Рисунок Б.5. Динаміка участі Закарпатської області у програмах INTERREG (2014–2024 рр.)

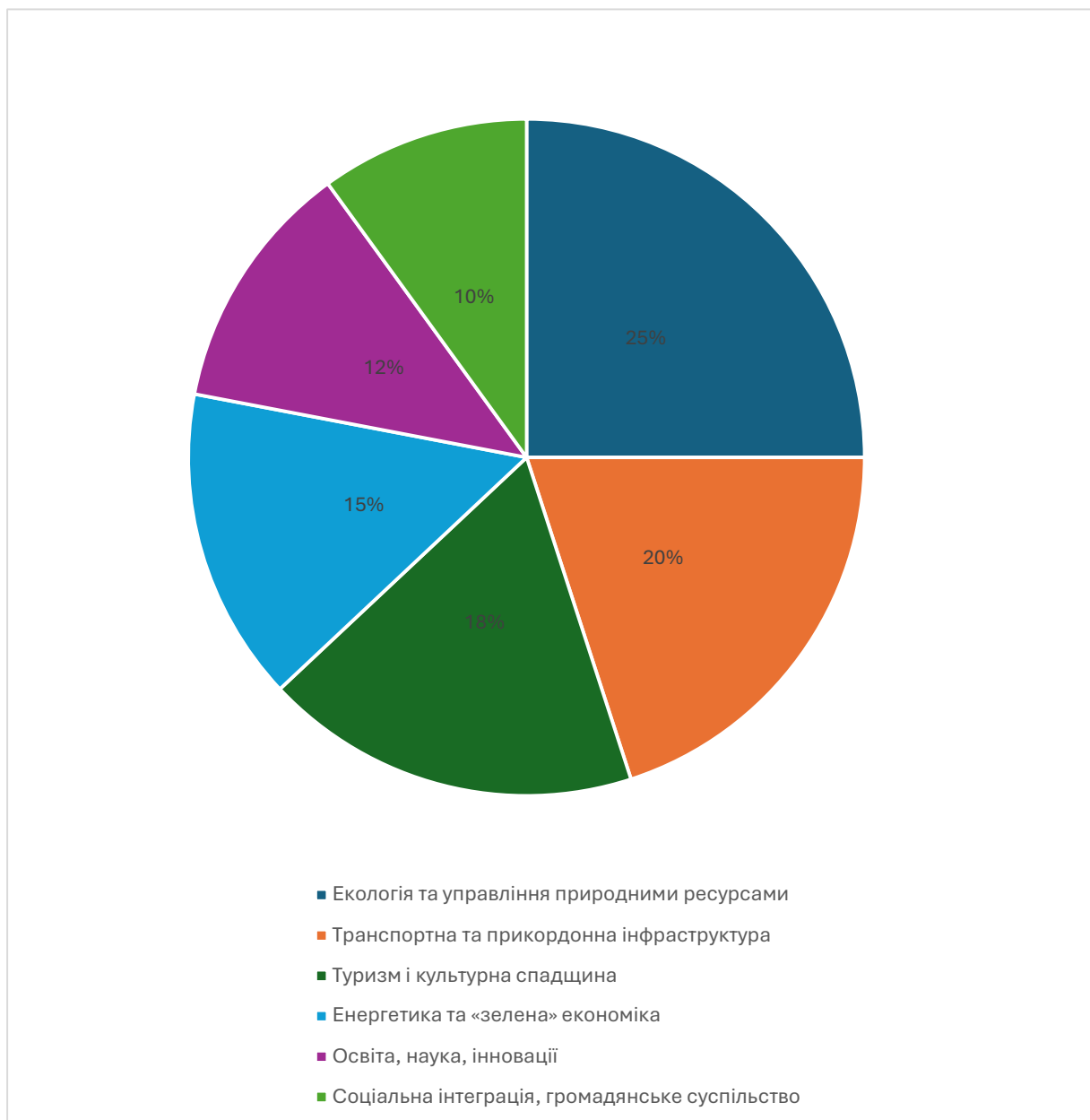
(Побудовано за узагальненими даними ENI CBC та INTERREG NEXT Programme Documents, 2024.)



Джерело: узагальнено за даними ENI CBC та INTERREG NEXT Programme Documents, 2024.

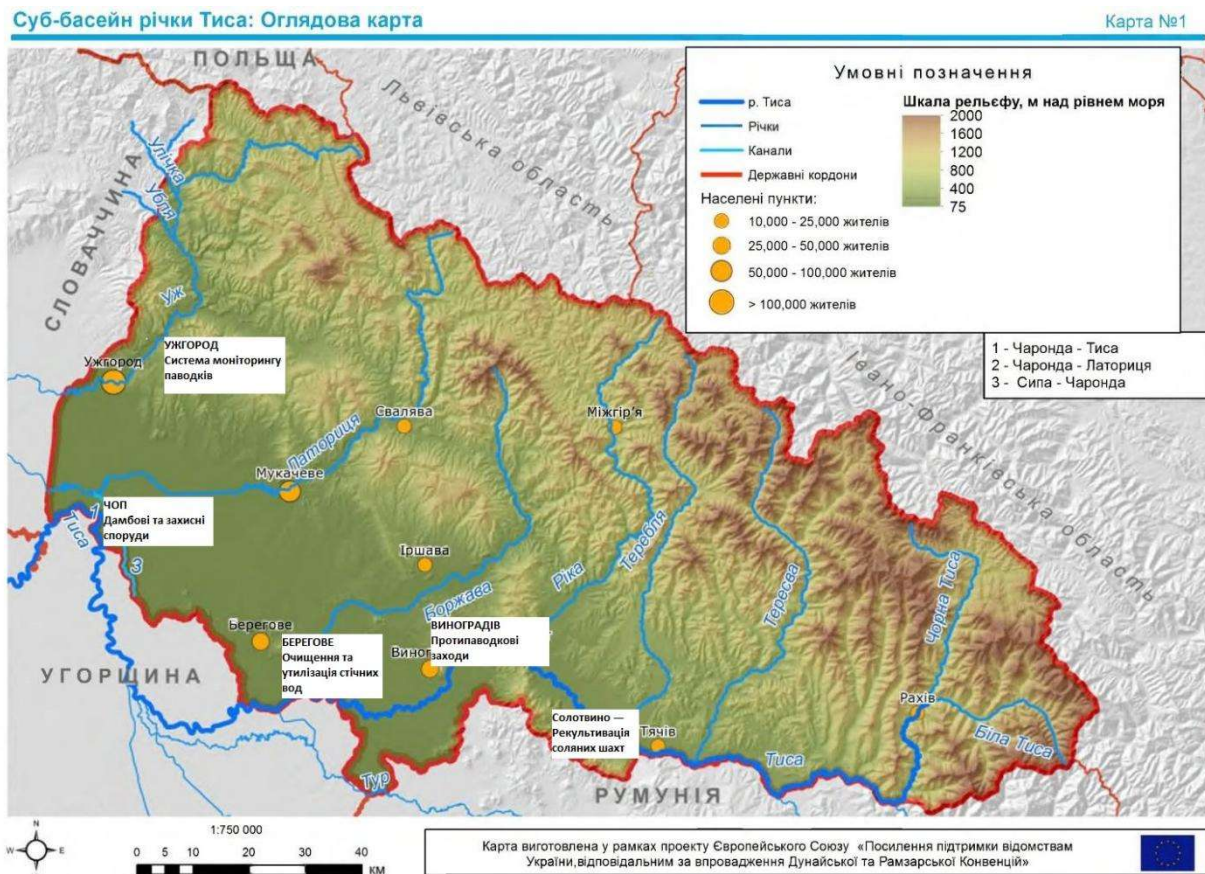
Рисунок Б.6. Галузева структура транскордонних проєктів Закарпатської області (2014–2024 рр.)

(Побудовано за узагальненими офіційними даними ENI CBC та INTERREG NEXT Programme Documents, 2024.)



Джерело: побудовано за матеріалами ENI CBC Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine 2014–2020 та INTERREG NEXT Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine 2021–2027 Programme Documents, 2024.

Рисунок Б.7. Карта екологічних проєктів у басейні річки Тиса (2014–2024 рр.)



Джерело: адаптовано автором за матеріалами проєкту ЄС «Посилення підтримки відомствам України, відповідальним за впровадження Дунайської та Рамсарської конвенцій», carpaty.net, [buvrtysa.gov.ua], 2024.)